

O książce:

Niniejsza książka przedstawia aktualność charyzmatu i tradycji franciszkańskiej w obliczu społeczno-środowiskowych i komunikacyjnych wyzwań naszego zglobalizowanego społeczeństwa. Perspektywa franciszkańska dobrze pasuje do typu komunikacji horyzontalnej, intuicyjnej i interaktywnej, która dominuje w epoce cyfrowej. Franciszek z Asyżu jest również powszechnie uznawany za wzór dialogu i ekologii integralnej. Odzyskując rdzeń własnego charyzmatu, franciszkanie będą mogli pielęgnować „bardziej żarliwą troskę o ochronę naszego świata” i będą mogli sprzyjać autentycznej komunikacji międzyludzkiej.

O Autorze:

Martín Carbajo Núñez OFM, urodził się w Figueruela de Arriba (Zamora, Hiszpania). Jest doktorem teologii moralnej, licencjatem filologii germańskiej, posiada dyplom ukończenia studiów specjalistycznych z komunikacji społecznej oraz techniki komputerowej. Obecnie wykłada etykę i komunikację społeczną na trzech uniwersytetach, dwóch w Rzymie – *Antonianum* (PUA) i *Alfonsianum* (PUL) oraz jednym w USA – FST (Univ. of San Diego, California). Był prorektorem i rektorem *Magnificus ad interim* PUA. Opublikował ponad 200 artykułów w czasopismach naukowych. Cztery jego książki dotyczące etyki globalnej, ekonomii, komunikacji i ekologii mają ponad sześć wydań każda w kilku językach.



**Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie**  
Wydział Teologii

ul. Kard. Stanisława Hozjusza 15  
PL 11-041 Olsztyn  
e-mail: sekretariat.teologia@uwm.edu.pl  
<http://uwm.edu.pl/wt>

**ISBN 978-83-64129-68-1**

Martín Carbajo Núñez

**Być franciszkaninem w erze cyfrowej** Nowe wyzwania, nowa nadzieja

Martín Carbajo Núñez

## Być franciszkaninem w erze cyfrowej

Nowe wyzwania, nowa nadzieja



Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie  
Wydział Teologii  
2022

MARTÍN CARBAJO NÚÑEZ, OFM

BYĆ FRANCISZKANINEM  
W ERZE CYFROWEJ  
NOWE WYZWANIA, NOWA NADZIEJA

Wydział Teologii  
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie  
Olsztyn 2022

*Być franciszkaninem w erze cyfrowej. Nowe wyzwania, nowa nadzieja  
jest przekładem na język polski wersji włoskiej: Martín Carbajo Núñez,  
Essere francescano nell'era digitale. Nuove sfide, nuova vita, 2020.  
Wersja pierwotna w języku hiszpańskim: Martín Carbajo Núñez,  
Ser Franciscano en la era digital.  
Los retos de la comunicación y de la ecología integral,  
Ed. Franciscana Arantzazu, Onati 2020.*

*Przekład z języka włoskiego:*  
KATARZYNA PARZYCH-BŁAKIEWICZ

*Recenzenci:*  
ks. dr hab. KRZYSZTOF BIELAWNY, o. dr PAWEŁ SAMBOR, OFM

*Projekt okładki:*  
MARCO VALLETTA, OFM i MARTÍN CARBAJO NÚÑEZ, OFM

*Na okładce:*  
Fresk Pietro Lorenzettiego, przedstawiający Madonnę z Dzieciątkiem  
między św. Franciszkiem a św. Janem Ewangelistą. Dolna Bazylika w Asyżu;  
fot.: MARTÍN CARBAJO NÚÑEZ.

© Copyright by MARTÍN CARBAJO NÚÑEZ, Olsztyn 2022

**ISBN 978-83-64129-68-1**

*Mojemu rodzeństwu Vicente i Mari,  
z którymi nauczyłem się dbać o wspólny dom  
oraz wszystkim naśladowującym św. Franciszka z Asyżu,  
ukazującym aktualność jego charyzmatu w epoce cyfrowej*



## SPIS TREŚCI

<b>Wprowadzenie</b> .....	13
<b>I. „Chwalebna historia” służby i oddania</b> .....	19
<b>1. Animacja życia konsekrowanego dzisiaj</b> .....	21
1.1. Pokusa, by ograniczyć się do przechowywania i administrowania .....	21
1.1.1. Niebezpieczeństwo pewnej stabilizacji .....	21
1.1.2. Efekt wyparcia .....	23
1.2. „Przemieniajcie się przez odnawianie umysłu” (Rz 12,2) .....	23
1.2.1. Odnowienie cnotami teologicznymi .....	24
1.2.2. Otwartość na nowości i zmiany .....	25
1.2.3. „Zacznijmy, bracia” .....	26
1.3. Znaczenie przywództwa .....	27
1.3.1. Efekt przesunięcia: od „dlaczego” do „co” .....	27
1.3.2. Charakterystyka trzech typów przywództwa .....	28
1.3.3. W świetle Ducha i według Boga .....	29
1.4. Potrzeba promocji życia braterskiego .....	30
1.5. Podsumowanie .....	30
<b>2. Św. Franciszek, aktualny wzór: mistyk i pielgrzym</b> .....	32
2.1. Mistyka i duchowość w obszarze ekologii .....	32
2.1.1. Wewnętrzny motyw, który zachęca i nadaje sens .....	33
2.1.2. Holistyczna, integralna wizja .....	34
2.2. Franciszek z Asyżu, mistyk i pielgrzym .....	35
2.2.1. Wznoszenie się do Boga .....	35
2.2.2. Pielgrzym i przybysz .....	37
2.2.3. Inspirator ekologii braterstwa .....	38
2.3. Teologiczna wizja stworzenia .....	39
2.3.1. Wymiar trynitarny .....	39
2.3.2. Zachwyt i kontemplacja .....	40
2.3.3. Wszyscy jesteśmy jednym w Chrystusie .....	41
2.4. Podsumowanie .....	42

<b>3. Od św. Franciszka do papieża Franciszka: ewangelizacja jako sposób na życie</b> .....	43
3.1. Styl życia: pielgrzym .....	44
3.1.1. Życie duchowe jako pielgrzymka .....	45
3.1.2. W drodze do celu .....	46
3.2. Turysta .....	47
3.2.1. Z dala od siebie .....	47
3.2.2. Z dala od innych .....	48
3.2.3. Daleko od Boga .....	49
3.2.4. Daleko od natury: obojętny konsumpcjonizm .....	49
3.3. Ewangelizator jest pielgrzymem .....	50
3.3.1. Świadek, który głosi to, czym żyje .....	50
3.3.2. Radosne i zawsze nowe głoszenie .....	51
3.4. Pokorny kontemplatyk, który słucha i towarzyszy .....	51
3.5. Z czułością zjednoczony ze wszystkimi .....	52
3.5.1. Ewangelizacja jako „prawdziwa i serdeczna bliskość” .....	52
3.5.2. W głębokiej harmonii z całym ludem Bożym .....	53
3.6. Podsumowanie .....	53
<b>4. Franciszkański wkład w gospodarkę, naukę i społeczeństwo</b> .....	55
4.1. Proces racjonalizacji .....	56
4.1.1. Teza Maxa Webera .....	56
4.1.2. Wyraźny rozdział między porządkiem ziemskim a porządkiem łaski ..	59
4.1.3. Debata nad tezą Maxa Webera .....	60
4.1.4. Postęp materialny, konkurencyjność i sekularyzacja .....	61
4.2. Wkład franciszkański w proces racjonalizacji .....	62
4.2.1. Nauka holistyczna, zawsze powiązana z teologią i moralnością .....	62
4.2.2. Wkład w nowoczesną gospodarkę .....	63
a) <i>Monti di Pietà</i> , mikrokretyty i gospodarka obywatelska .....	64
b) Zasada podwójnego zapisu .....	65
4.2.3. Początek współczesnej nauki eksperymentalnej .....	66
4.2.4. Podstawy współczesnej epistemologii .....	67
4.2.5. Prawa podmiotowe i konstytucjonalizm .....	68
4.2.6. Polityczne zarządzanie rynkiem na racjonalnych podstawach .....	69
4.2.7. U korzeni współczesnych studiów etnograficznych .....	71
4.3. Podsumowanie .....	72
<b>5. Znaczenie perspektywy franciszkańskiej</b> .....	74
5.1. Franciszek z Asyżu, model uniwersalny .....	74
5.1.1. Niektóre świadectwa o znaczeniu Franciszka dzisiaj .....	74
5.1.2. Inspiracja dla ruchu ekologicznego .....	76
5.2. Magisterium Kościoła i franciszkanizm .....	77
5.2.1. Paweł VI: Szkot jako wzór dialogu .....	77
5.2.2. Jan Paweł II: Dialog w „duchu Asyżu” .....	78
5.2.3. Benedykt XVI i tradycja franciszkańska .....	78

a) <i>Caritas in veritate</i> – encyklika franciszkańska .....	79
b) Prymat miłującej woli .....	79
5.2.4. Papież Franciszek .....	80
a) Prawdziwa i serdeczna bliskość .....	80
b) Wszystkie stworzenia jako siostry .....	81
5.3. „ <i>Via pulchritudinis</i> ” .....	81
5.4. Szczególnie aktualne wartości franciszkańskie dzisiaj .....	83
5.4.1. Wolność i bezinteresowność .....	83
5.4.2. Braterstwo i indywidualność .....	84
a) Braterstwo vs. solidarność .....	84
b) Indywidualność vs. indywidualizm .....	85
5.5. Podsumowanie .....	86
<b>II. Wspaniała historia do zbudowania .....</b>	<b>87</b>
<b>6. Wsluchanie się w wołanie ziemi i wołanie ubogich .....</b>	<b>88</b>
6.1. „Oto biedak zawołał, a Pan go usłyszał” (Ps 34,7) .....	88
6.1.1. „Błogosławieni ci, którzy słuchają słowa Bożego” (Łk 1,28) .....	89
6.1.2. Otwartość na Boga prowadzi do słuchania .....	90
6.2. Jesteśmy słuchaczami Słowa .....	90
6.2.1. Słuchanie Boga przemawiającego do nas w naszym sumieniu .....	90
6.2.2. Słuchanie samego siebie .....	91
6.3. Słuchanie innych .....	92
6.3.1. Słuchanie to coś więcej niż słyszenie .....	92
6.3.2. Słuchanie jest interaktywne .....	93
6.3.3. Ubodzy potrzebują być wysłuchani .....	94
6.4. Krzyk ziemi .....	94
6.5. Słuchanie z perspektywy franciszkańskiej .....	95
6.5.1. Franciszek – słuchacz Słowa .....	96
6.5.2. Wsluchuje się we własne jestestwo i otwiera się na inność .....	96
6.5.3. Bądźcie posłuszni nawzajem .....	97
a) Bądźcie ubogimi i małymi, aby być braćmi .....	97
b) Słuchanie i życzliwa obecność jako pierwszy etap ewangelizacji ..	97
6.5.4. Słuchanie i modlitewna kontemplacja natury .....	97
6.6. Podsumowanie .....	98
<b>7. Widzieć i kontemplować oblicza Boga .....</b>	<b>100</b>
7.1. Duchowość codzienności .....	100
7.1.1. Duchowość otwartych oczu .....	101
7.1.2. Świętość rozgrywa się w relacjach .....	102
7.2. Twarze Boga .....	103
7.2.1. Piękno oblicza Chrystusa ukrzyżowanego .....	103
7.2.2. Święci o twarzy zawsze radosnej .....	104
7.2.3. Kontemplacja Chrystusa w twarzach ubogich i cierpiących .....	105
7.2.4. Oblicze stworzenia .....	106



a) Twarz cierpiąca, która mówi nam o Stwórcy . . . . .	106
b) Skosztuj i pokochaj tajemnicę świata. . . . .	107
7.3. Odkrywanie Boskiej twarzy w kulturze cyfrowej . . . . .	108
7.3.1. Trudność wyjścia z siebie, aby iść w kierunku innych . . . . .	108
7.3.2. Bądź sobą. . . . .	108
7.3.3. Rozmawiamy o naturze, nie patrząc jej w twarz . . . . .	109
7.4. Podsumowanie . . . . .	109
<b>8. Rozeznanie w naszym hiper przyspieszonym społeczeństwie. . . . .</b>	<b>111</b>
8.1. Wnikliwość . . . . .	111
8.1.1. Konieczność i cel rozeznania. . . . .	112
8.1.2. Franciszek z Asyżu praktykował to nieustannie . . . . .	112
8.1.3. Elementy rozeznania . . . . .	113
8.1.4. Odnów umysł i wzrastaj w miłosierdziu . . . . .	113
8.2. Kultura cyfrowa i rozeznanie. . . . .	114
8.2.1. Relacje zapośredniczone technologicznie . . . . .	115
8.2.2. Rozeznanie w kulturze cyfrowej . . . . .	115
8.2.3. Uczyć się z przeszłości, aby żyć w prawdzie . . . . .	116
8.3. Podsumowanie . . . . .	117
<b>9. Dialog w „duchu Asyżu” . . . . .</b>	<b>119</b>
9.1. Epoka świecka . . . . .	120
9.1.1. Humanizm immanentny, dzielony przez wierzących i niewierzących . . . . .	120
9.1.2. Scjentyzm. . . . .	121
9.2. Propozycje zapewnienia pokoju . . . . .	121
9.2.1. Niezbędna współpraca na wszystkich poziomach. . . . .	121
9.2.2. Globalna etyka. . . . .	122
9.2.3. Dialog międzyreligijny . . . . .	123
9.3. Religie i pokój z perspektywy katolickiej . . . . .	124
9.3.1. Dialog priorytetem. . . . .	124
9.3.2. Wojny religijne, wyraz niedojrzałości . . . . .	125
9.3.3. Nasz wiek: dialog międzykulturowy i międzyreligijny. . . . .	126
9.3.4. Ziarna Słowa ( <i>semina Verbi</i> ) . . . . .	128
9.4. Duch Asyżu . . . . .	129
9.5. Konieczna zmiana mentalności w duchu Asyżu . . . . .	130
9.6. Podsumowanie . . . . .	131
<b>10. Zrównoważenie ekonomiczne rodziny franciszkańskiej. . . . .</b>	<b>133</b>
10.1. Trudny związek między religią a pieniędzmi . . . . .	133
10.2. Zmieniająca się sytuacja gospodarza . . . . .	134
10.2.1. Mniej młodych braci w pracy . . . . .	135
10.2.2. Rosnąca zależność od dochodów . . . . .	135
10.2.3. Otrzymane datki i dzielenie się z ubogimi . . . . .	136
10.3. Zrównoważony rozwój w świetle Franciszka z Asyżu . . . . .	136
10.3.1. Praca w duchu pokory . . . . .	137

---

10.3.2. W logice daru. . . . .	137
10.3.3. Zwracaj zamiast gromadzić. . . . .	138
10.4. Gospodarka franciszkańska dzisiaj . . . . .	138
10.4.1. Praca jako główna forma utrzymania . . . . .	139
10.4.2. Życie na trzeźwo, w logice dawania . . . . .	140
10.4.3. Promowanie gospodarki ekocentrycznej. . . . .	140
10.4.4. Wróć i udostępnij. . . . .	141
10.4.5. W służbie integralnej ekologii. . . . .	142
10.5. Podsumowanie. . . . .	143
<b>Wnioski</b> . . . . .	144
<b>Bibliografia</b> . . . . .	146
<b>Wykaz skrótów</b> . . . . .	165



## WPROWADZENIE

Książka oddana do rąk polskiego Czytelnika zachęca do refleksji nad tym jak franciszkanie mogą żyć swoim charyzmatem w epoce cyfrowej. Nowy kontekst społeczny stawia nowe wyzwania, a tym samym wymaga rozeznania własnego życia. Jak sprostać obecnym wyzwaniom społeczno-środowiskowym i komunikacyjnym?

Perspektywa franciszkańska dobrze wpisuje się w typ komunikacji horyzontalnej, intuicyjnej i interaktywnej, który dominuje w erze cyfrowej. Franciszek z Asyżu jest także powszechnie uznawany za wzór dialogu i ekologii. Posoborowe nauczanie Kościoła ogłosiło go patronem wszystkich, którzy studiują i pracują w dziedzinie ekologii (*LS 10*)<sup>1</sup> (*oecologicae cultorum*), podkreślając jego kontemplacyjne spojrzenie na rzeczywistość (*EV 83*). W rzeczywistości „wchodził w łączność z całym stworzeniem” i „dla niego wszelkie stworzenie było jak siostra, związana z nim więzami miłości” (*LS 11*).

W obliczu paradygmatu technokratycznego i kolonizacji informacji papież Franciszek zachęca wszystkich do przyjęcia motywacji wywodzących się z duchowości „aby umacniać pasję na rzecz troski o świat” (*LS 216*), aby w ten sposób umożliwić przywrócenie autentycznie ludzkiej komunikacji. W encyklice *Laudato si'* podkreśla znaczenie św. Franciszka w tych dwóch dziedzinach: ekologii i komunikacji.

Postaramy się uniknąć ryzyka błędnego przedstawienia postaci historycznego Franciszka. W przeszłości kilku autorów przedstawiało wyraźnie wypaczone poglądy na temat Biedaczyny, posuwając się nawet do uznania go za heretyka w opozycji do Kościoła katolickiego (np. Lynn White). Co więcej, E. Rénan i P. Sabatier kwestionowali wiarygodność źródeł biograficznych, które go dotyczą, rozpoczynając tym samym „kwestię franciszkańską”, ale też zniekształcili jego wizerunek, bezkrytycznie nadając mu rysy epoki Romantyzmu.

Powab franciszkańskiej utopii może przyćmić naszą wizję. Musimy być świadomi, że upozorowane przedstawianie aktualnego obrazu Franciszka, może stać się zakamuflowanym sposobem mówienia o nas samych i tylko udawaniem, że mó-

---

<sup>1</sup> Por. *LS 10*; JAN PAWEŁ II, *Inter sanctos*. Bolla (29.09.1979), *AAS* 71/2 (1979) 1509–1510.

wimy o nim.<sup>2</sup> Wysilek aktualizacji jest jednak konieczny, aby przekaz nie pozostał czymś teoretycznym, gdyż taki nie trafia do serc ludzi żyjących w epoce cyfrowej.

Aktualizacja sensu franciszkanizmu jest podstawowym celem tej książki. Moglibyśmy sformułować to w ten sposób: dzisiaj autentyczny sposób przeżywania charyzmatu franciszkańskiego nie może sprowadzać się do powtarzania działań i form, które były skuteczne w przeszłości, ale które nie mają już żadnego znaczenia i wpływu na współczesność. Konieczne jest rozeznanie w świetle Ducha Świętego istoty doświadczenia Franciszka, aby móc ukazać jego wartość oraz zaświadczyć o jego aktualności i proroczym wpływie na współczesny świat.

Franciszkańskie korzenie ekologii integralnej przestudiowaliśmy już w książce „Siostra – Matka – Ziemia”<sup>3</sup> i rozszerzyliśmy to studium na sferę komunikacyjną w tomie „Wszystko jest połączone”<sup>4</sup>. Zachęcamy Czytelnika do zapoznania się z tymi książkami, aby mógł uzyskać pełniejszy obraz poruszanych tematów.

Ten tom przywołuje przeszłość, aby oświetlić teraźniejszość i otworzyć ją na przyszłość pełną nadziei. W tym sensie Jan Paweł II przypomniał, że osoby konsekrowane powinny „nie tylko wspominać i opowiadać swoją chwalebłą przeszłość, ale także budować nową wielką, historię!” (VC 110). Pamięć o wspaniałej przeszłości nie powinna prowadzić do nostalgii, ale do nadziei: „Spójrzcie w przyszłość, w którą Duch was kieruje do czynienia z wami wielkich rzeczy” (VC 110).

## Struktura i treść dyskusji

Książka jest podzielona na dwie części, w każdej po pięć rozdziałów. Pierwsza część skupia się na ukazaniu aktualności perspektywy franciszkańskiej i zachęca wszystkich do przypomnienia i opowiedzenia wybranych znaczących etapów swojej świetlanej historii. Poprzez pamięć i świadomość historii i tożsamości naśladowcy św. Franciszka można wnieść znaczący wkład w przyszłość nadziei dla całej ludzkości. Druga część proponuje kilka fundamentalnych postaw, które franciszkanie powinni prezentować funkcjonując w epoce cyfrowej.

Pierwszy rozdział jest punktem odniesienia dla całego dyskursu, uzasadnia bowiem potrzebę odnowy życia konsekrowanego poprzez procesy przemiany. Zamiast kurczowo trzymać się tego, do czego przywykli, osoby zakonne powinny być otwar-

---

<sup>2</sup> „Actualiser François, comme on le fait souvent, n’est qu’une façon déguisée de parler de nous-mêmes en faisant semblant de parler d’un autre. Cherchons donc d’abord à le replacer dans son temps, sans nourrir l’illusion de retrouver le François d’Assise qui parcourait avec quelques compagnons dépenaillés les chemins de l’Ombrie e dont le vécu nous échappera toujours” – VAUCHEZ A., *François d’Assise entre histoire et mémoire*, Pluriel, Paris 2009, 18.

<sup>3</sup> CARBAJO NÚÑEZ M., *Siostra – Matka – Ziemia. Franciszkańskie korzenie Laudato si’*, Olsztyn 2019.

<sup>4</sup> TENŻE, „*Wszystko jest połączone*”. *Integralna ekologia i komunikacja w erze cyfrowej*, Olsztyn 2020.

te na przyszłość pełną nowości i zmian, nieustannie na nowo odkrywając sedno swojego charyzmatu.

Drugi rozdział koncentruje się już na charyzmacie franciszkańskim i wyjaśnia jego szczegółowe aspekty. Dokładniej odzwierciedla motywacje, które skłoniły św. Franciszka do podjęcia nowej formy życia. Współcześni franciszkanie muszą ożywić intuicje Założyciela, aby pozostać wiernym swojemu ideałowi.

Przede wszystkim *Poverello* – czyli Biedaczyna – z Asyżu nazywany był człowiekiem wiary, mistykiem i pielgrzymem. Jego radykalne doświadczenie Bożej bezinteresowności pojednało go z samym sobą, ze wszystkimi ludźmi i z całym stworzeniem. Na tym opiera się aktualność jego przesłania i sposobu ewangelizacji (rozd. 3).

Papież Franciszek, zainspirowany św. Franciszkiem, stwierdza, że ewangelizacja jest bliskością (por. *EG* 199), radosnym świadectwem, zawsze nowym, doświadczeniem przemieniającym życie człowieka. Biedaczyna medytował nad pokorą Słowa Wcielonego i odkrywał Jego obecność we wszystkich stworzeniach. Zainspirowani przez niego franciszkanie byli doceniani za serdeczną bliskość ludu Bożego i za wysiłek niesienia pomocy najbardziej potrzebującym, także na polu ekonomicznym i naukowym (rozd. 4). Ich charyzmat i refleksja nadal cieszą się aktualnością, co zostało uznane przez posoborowe magisterium kościelne (rozd. 5).

Druga część książki, zatytułowana „Wspaniała historia do zbudowania”, ukazuje postawy, jakie powinni przyjąć franciszkanie, aby nadal być ‘braćmi ludu’, to znaczy być wiernymi swojemu fundamentalnemu charyzmatowi. Skupimy się na umiejętności słuchania, kontemplacji, rozeznawania, dialogu i zarządzania dobrami według logiki dawania. Są to postawy ludzkie, które Kościół ponownie zaproponował w dokumencie końcowym Synodu Biskupów dla regionu Pan-Amazońskiego, potwierdzającym potrzebę wzmocnienia kultury dialogu, wzajemnego słuchania, duchowego rozeznania, zgody i komunii (por. *SI9df* 88).

Odpowiadając na wyzwania obecnego kryzysu społeczno-środowiskowego, franciszkanie będą ukazywać swoim życiem potrzebę wsłuchiwania się w wołanie ziemi i wołanie ubogich, otwierając swoje serca (rozd. 6) i rozwijając zdolność rozeznawania w społeczeństwie hiper-połączonym i hiper-przyspieszonym (rozd. 8). Oprócz słuchania i rozeznawania muszą także przyjąć mistykę otwartych oczu, która pozwala im widzieć i kontemplować oblicze Boga we wszystkim, co ich otacza, a zwłaszcza w ubogich i opuszczonych, wśród których znajduje się nasza Siostra – Matka – Ziemia (rozd. 7). Ubóstwo i bycie mniejszym – ‘*minorità*’, które franciszkanie przyjmują ze względu na królestwo Niebieskie, pomogą im świadczyć o znaczeniu relacji międzyludzkich i dialogu w duchu Asyżu (rozd. 9). To wewnętrzne i zewnętrzne ubóstwo, będące wyrazem zaufania do Opatrzności, pozwoli im odpowiedzialnie zarządzać otrzymanymi darami, żyjąc radośnie ze swojej pracy (rozd. 10).

## Wyjaśnienia niektórych pojęć

Komunikację rozumiemy jako wyraz daru z siebie, zawsze zorientowaną na umacnianie czterech podstawowych relacji ludzkich: z Bogiem, z samym sobą, z innymi i ze stworzeniem. Nie można jej sprowadzać do zwykłego, dwukierunkowego przekazywania informacji. Komunikowanie się to dawanie siebie. Franciszkanie bronią tej logiki daru, który karmi relacje braterskie w wolnym i wielkodusznym poszukiwaniu wspólnego dobra.

Komunikacja, komunია i wspólnota zawsze występują razem. Komunikacja będzie autentyczna, jeśli będzie tworzyć komunię i budować wspólnotę. Istotnie, w Bożym planie komunikacja międzyludzka jest niezbędnym sposobem przeżywania w komunii (por. *ŚDSP* 2018) i przywrócenia czterech poziomów równowagi ekologicznej: „wewnętrznej z samym sobą, solidarnej z innymi, naturalnej ze wszystkimi istotami żywymi, duchowej z Bogiem” (*LS* 210).

Koncepcja ekologii integralnej opiera się na uznaniu relacyjności za podstawową kategorię ludzką.<sup>5</sup> „Dziś analiza problemów środowiskowych jest nierozzerwalnie związana z analizą sytuacji człowieka, rodziny, pracy, kontekstu urbanistycznego oraz relacji każdej osoby z samym sobą” (*LS* 141). Encyklika *Laudato si'* opisuje ekologię integralną w następujących słowach:

„Kultury ekologicznej nie można sprowadzać do serii nagłych i jednostronnych odpowiedzi na problemy, które powstają w związku z degradacją środowiska, wyczerpywaniem się zasobów naturalnych i zanieczyszczeniem. Powinna być ona innym spojrzeniem, myślą, polityką, programem edukacyjnym, stylem życia i duchowości, które nadawałyby kształt sprzeciwowi wobec ekspansji paradygmatu technokratycznego” (*LS* 111).

Papież Franciszek często mówi o paradygmacie technokratycznym, który doprowadził nas do obecnego kryzysu antropologicznego i społeczno-środowiskowego oraz nadziei na radykalną zmianę życia (por. *LS* 5, 23, 206). W związku z tym wzywa ludzkość do radykalnej zmiany stylu życia. „Zwłaszcza dzisiaj jesteśmy świadkami nie tylko czasu przemian, ale czasu prawdziwej i w pełnym tego słowa znaczeniu zmiany epoki”, a to oznacza zmianę modelu „globalnego rozwoju” i „redefinicję postępu” (*VG* 3), aby przyjąć bardziej relacyjny paradygmat współtworzenia społeczeństw.

Krytyka paradygmatu technokratycznego, przedstawiona w *Laudato si'*, nie oznacza niedoceniań postępu naukowego i technicznego. Zgodnie z Konstytucją *Gaudium et spes*, najnowsze nauczanie Kościoła wskazuje na znaczenie nauki i techniki (por. *LS* 102). Istota ludzka jest naturalna i kulturowa. Bóg wzywa człowieka, aby „uprawiał” i „doglądał” ogród Eden (por. Rdz 2,15), to znaczy nie tylko

<sup>5</sup> *SI9il* 47. „This means that we develop as human beings on the basis of our relationships with ourselves, with others, with society in general, with nature/environment, and with God.” – tamże.

---

przystosowywał się do środowiska, ale także twórczo je przekształcał, w harmonii z Bożym planem, aby uczynić świat bardziej zdatnym do zamieszkania.

„Nie można powstrzymać ludzkiej kreatywności. Jeśli nie można zabronić artyście wyrażania swych zdolności twórczych, to nie można także ograniczać tych, którzy posiadają szczególne dary, by rozwijać naukę i technikę, których umiejętności zostały dane przez Boga, by służyły innym” (LS 131).

Encyklika *Laudato si'* potwierdza konieczność przezwyciężenia wykrzywionego antropocentryzmu, który doprowadził nas do obecnego kryzysu społeczno-środowiskowego, ale nie oznacza to, że należy sakralizować przyrodę (biocentryzm). Kościół katolicki wielokrotnie wyrażał swoje uznanie dla naukowego poznania praw natury, wykorzystania technologii, a w końcu dla działania człowieka przekształcającego przyrodę. Istoty ludzkie muszą nadal wykorzystywać swoje wyjątkowe zdolności wiedzy, woli, wolności i odpowiedzialności (por. LS 118), ale zawsze w sposób etyczny (por. LS 78), to znaczy kierując się logiką daru i słuchając nieustannie ‘wołania’ ziemi i ‘wołania’ ubogich.





## BIBLIOGRAFIA

### Źródła franciszkańskie i związane z zakonem franciszkańskim

- ANIELA Z FOLIGNO, *Libro de la Experiencia*, Siruela, Madrid 2004.
- BONAWENTURA, *Breviloquium* (*Quaracchi* V 199–291) 1891; zob. *DCO*.
- BONAWENTURA, *Collationes de septem donis Spiritus Sanctis*, (*Quaracchi* V 502b); zob. *DCO*.
- BONAWENTURA, *Collationes in Hexaëmeron* (*Quaracchi* V 327–454) 1891; zob. *DCO*.
- BONAWENTURA, *Itinerarium mentis in Deum* (*Quaracchi* V 293–316) 1891; zob. *DCO*.
- BONAWENTURA, *Leggenda Maggiore*, w: *Fonti Francescane* 396–510; zob. *FF-on*.
- BONAWENTURA, *Leggenda Minore*, w: *Fonti Francescane* 1330–1393; zob. *FF-on*.
- BONAWENTURA, *Opera omnia*, Collegii S. Bonaventurae, Quaracchi 1882–1902; zob. *DCO*.
- BONAWENTURA, *Sermones de nativitate b. Mariae virginis*, (*Quaracchi* IX 709a); zob. *DCO*.
- CURIA GENERALIS OFM, *Portatori del dono del Vangelo*. Documento del capitolo generale dell'OFM 2009, Mandato 54, Assisi 2009.
- CURIA GENERALIS OFMCAP, *VI Consiglio plenario dell'Ordine*, Assisi 1998, w: TENŽE, *CPO*, Roma 2016, 154 ([www.ofmcap.org](http://www.ofmcap.org)).
- CURIA GENERALIS OFMCAP, *VIII Consiglio plenario dell'Ordine 2015: la grazia di lavorare*, Roma 2016 ([www.ofmcap.org](http://www.ofmcap.org)).
- DUNS SZKOT, *Opera Omnia, studio et cura Commissioni Scotisticae ad fidem codicum edita*, LEV, Città del Vaticano 1950.
- DUNS SZKOT, *Ordinatio*, w: *Opera Omnia, studio et cura Commissioni Scotisticae ad fidem codicum edita*, II–VI, LEV, Città del Vaticano 1950.
- FRANCISZEK Z ASYŻU, *Leggenda dei tre Compagni*, w: *Fonti Francescane* 787–840; zob. *FF-on*.
- FRANCISZEK Z ASYŻU, *Kwiatki św. Franciszka z Asyżu*, tłum. L. Staff, Wrocław 1995.
- FRANCISZEK, *Messaggio per la 50ma Giornata Mondiale delle Comunicazioni Sociali* (24.01.2016), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco\\_20160124\\_messaggio-comunicazioni-sociali.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20160124_messaggio-comunicazioni-sociali.html)>, 29.08.2022.
- KLARA Z ASYŻU, *4 List św. Klary do św. Agnieszki Czeskiej*, w: WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pk\\_4kl.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pk_4kl.html)>, 29.08.2022.
- Pisma św. Franciszka z Asyżu. Teksty łacińskie i Starowłoskie w polskim przekładzie*, Kraków 2009.

- TOMASZ Z CELANO, *Vita prima*, w: *Fonti Francescane* 241–349; zob. *FF-on*.
- TOMASZ Z CELANO, *Vita seconda*, w: *Fonti Francescane* 355–510; zob *FF-on*.
- UNIONE SUPERIORI GENERALI, *Economia e missione nella vita consacrata oggi. 60a Assemblea*, Il Calamo, Roma 2002.
- Wirtualny czasopis franciszkański. Francesco* [online], dostęp: <<http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/>>.

### Pozostałe źródła teologiczne

- AUGUSTYN Z HIPPONY, *Wyznania Świętego Augustyna*, przełożył z łacińskiego Michał Bohusz Szyszko (wydanie nowe, uzupełnione i poprzedzone wstępem przez ks. Stanisława Miłkowskiego), Nakładem Księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie 1912, [digitalizacja: <http://rcin.org.pl>].
- BENEDYKT XVI, „*La donna che si specchiava negli occhi di Francesco*”. *Lettera in occasione dell’Anno Clariano* (1.04.2012), *OR* 77 (1.04.2012) 8.
- BENEDYKT XVI, *Anioł Pański* (9.12.2012), w: *InsB16* VIII/2 (2012) 738–739.
- BENEDYKT XVI, *Audience generalna* (16.01.2013), w: *InsB16* IX (2013) 80–84.
- BENEDYKT XVI, *Audience generalna* (17.03.2010), 2, w: *InsB16* VI, 1 (2011) 344.
- BENEDYKT XVI, *Audience generalna* (2.12.2009), *OR* (3.12.2009) 1.
- BENEDYKT XVI, *Discorso ai giovani nel piazzale antistante la basilica di Santa Maria degli Angeli* (17.06.2007), w: *InsB16* III/1 (2007) 1139–1146.
- BENEDYKT XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”* (29.06.2009), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf\\_ben-xvi\\_enc\\_20090629\\_caritas-in-veritate.html](https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html)>, 29.08.2022.
- BENEDYKT XVI, *Encyklika „Deus Caritas est”* (25.12.2005), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf\\_ben-xvi\\_enc\\_20051225\\_deus-caritas-est.html](https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html)>, 29.08.2022.
- BENEDYKT XVI, *Encyklika „Spe salvi”* (30.11.2007), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf\\_ben-xvi\\_enc\\_20071130\\_spe-salvi.html](https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20071130_spe-salvi.html)>, 29.08.2022.
- BENEDYKT XVI, *Homilia* (11.10.2012), *OR* 235 (12.10.2012) 12.
- BENEDYKT XVI, *Incontro con i rappresentanti di alcune comunità musulmane* (Colonia, 20.08.2005), w: *InsB16* I (2005) 445–448.
- BENEDYKT XVI, *Incontro con i sacerdoti della diocesi di Albano* (31.08.2006), w: *InsB16* II (2006) 632.
- BENEDYKT XVI, *Incontro con il mondo della cultura al College des Bernardins* (12.09.2008), w: *InsB16*, IV/2 (2008) 270–280.
- BENEDYKT XVI, *Lettera a Mons. D. Sorrentino* (2.09.2006), *AAS* 98 (2006) 749–754.
- BENEDYKT XVI, *Lettera apostolica in occasione del VII centenario della morte del beato Giovanni Duns Scoto* (28.10.2008), *OR* (24.12.2008) 9.
- BENEDYKT XVI, *List apostolski „Porta fidei”* (11.10.2011), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/motu\\_proprio/documents/hf\\_ben-xvi\\_motu-proprio\\_20111011\\_porta-fidei.html](https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/motu_proprio/documents/hf_ben-xvi_motu-proprio_20111011_porta-fidei.html)>, 29.08.2022.
- BENEDYKT XVI, *Messaggio per la Giornata Missionaria Mondiale* (11.05.2008), *AAS* 100 (2008) 567–571.

- BENEDYKT XVI, *Messaggio per la XLII Giornata Mondiale delle Comunicazioni Sociali* (24.01.2008), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/messages/communications/documents/hf\\_ben-xvi\\_mes\\_20080124\\_42nd-world-communications-day.html](https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/messages/communications/documents/hf_ben-xvi_mes_20080124_42nd-world-communications-day.html)>, 30.08.2022.
- BENEDYKT XVI, *Messaggio per la XLIV Giornata Mondiale delle Comunicazioni Sociali* (24.01.2010), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/messages/communications/documents/hf\\_ben-xvi\\_mes\\_20100124\\_44th-world-communications-day.html](https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/messages/communications/documents/hf_ben-xvi_mes_20100124_44th-world-communications-day.html)>, 30.08.2022.
- BENEDYKT XVI, *Messaggio per la XLV Giornata Mondiale delle Comunicazioni Sociali* (24.01.2011), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/messages/communications/documents/hf\\_ben-xvi\\_mes\\_20110124\\_45th-world-communications-day.html](https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/messages/communications/documents/hf_ben-xvi_mes_20110124_45th-world-communications-day.html)>, 30.08.2022.
- BENEDYKT XVI, *Orędzie na XLVI Światy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2012* (24.01.2012), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/communications/documents/hf\\_ben-xvi\\_mes\\_20120124\\_46th-world-communications-day.html](https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/communications/documents/hf_ben-xvi_mes_20120124_46th-world-communications-day.html)>, 30.08.2022.
- CELAM, *V Ogólna Konferencja Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów, Aparecida. Dokument końcowy*, Gubin 2014.
- Codex iuris canonici 1917*, w: *Pontificia Università Gregoriana* [online], dostęp: <<https://www.iuscangreg.it/cic1917.php?lang=EN>>, 30.08.2022.
- COMMISSIONE TEOLÓGICA INTERNAZIONALE, *Il Cristianesimo e le religioni* (30.09.1996),
- CONGREGAZIONE PER GLI ISTITUTI DI VITA CONSACRATA E LE SOCIETÀ DI VITA APOSTOLICA, *La vita fraterna in comunità*. Istruzione (2.02.1994), LEV, Città del Vaticano 1994.
- CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Dominus Iesus*. Dichiarazione (6.08.2000), *AAS* 92 (2000) 742–765.
- FRANCISZEK – AL-AZHAR AHMAD AL-TAYYEB, *Documento sulla fratellanza umana, per la pace mondiale e la convivenza comune* (Abu Dhabi, 4.02.2019), *OR* (4–5.02.2019) 6.
- FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska „Amoris laetitia”* (19.03.2016), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost\\_exhortations/documents/papa-francesco\\_esortazione-ap\\_20160319\\_amoris-laetitia.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20160319_amoris-laetitia.html)>, 29.08.2022.
- FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska „Christus vivit”* (25.03.2019), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost\\_exhortations/documents/papa-francesco\\_esortazione-ap\\_20190325\\_christus-vivit.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20190325_christus-vivit.html)>, 22.08.2022.
- FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”* (24.11.2013), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost\\_exhortations/documents/papa-francesco\\_esortazione-ap\\_20131124\\_evangelii-gaudium.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html)>, 22.08.2022.
- FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”* (10.03.2018), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost\\_exhortations/documents/papa-francesco\\_esortazione-ap\\_20180319\\_gaudete-et-exsultate.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20180319_gaudete-et-exsultate.html)>, 22.08.2022.
- FRANCISZEK, *Anioł Pański* (30.06.2013), w: *InsFco* I,1 (2013) 509–511.
- FRANCISZEK, *Audiencja dla korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej* (22.03.2013), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/march/documents/papa-francesco\\_20130322\\_corpo-diplo-matico.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130322_corpo-diplo-matico.html)>, 17.08.2021.

- FRANCISZEK, *Audienza generalna* (21.09.2013), 2, w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <<https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2013/09/21/0593/01321.htm-#TRADUZIONE%20IN%20LINGUA%20POLACCA>>. 5.08.2021.
- FRANCISZEK, *Audienza generalna* (5.06.2013), w: *InsFco* LEV I/1 (2013) 278–280.
- FRANCISZEK, *Audienza Jubileuszowa* (22 X 2016), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2016/documents/papa-francesco\\_20161022\\_udienza-giubilare.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2016/documents/papa-francesco_20161022_udienza-giubilare.html)>, 19.08.2021.
- FRANCISZEK, *Discorso ai parroci della diocesi di Roma* (2.03.2017), *OR* 51 (3.03.2017) 8.
- FRANCISZEK, *Discorso ai partecipanti al Congresso internazionale sulla catechesi* (27.09.2013), *OR* (29.09.2013) 8.
- FRANCISZEK, *Discorso ai partecipanti al giubileo della vita consacrata* (1.02.2016), *OR* 25 (1–2.02.2016) 8.
- FRANCISZEK, *Discorso ai partecipanti all'Assemblea nazionale della Conferenza italiana dei superiori maggiori* (CISM) (Tivoli, 7.11.2014), *OR* 255 (8.11.2014) 8.
- FRANCISZEK, *Discorso al Corpo diplomatico accreditato presso la Santa Sede* (22.03.2013), w: *InsFco* I/1 (2013) 27–29.
- FRANCISZEK, *Discorso nel Founder's Memorial* (Abu Dhabi, 4.02.2019), *OR* 29 (4–5.02.2019) 7–8.
- FRANCISZEK, *Discorso: visita al centro Astalli* (10.09.2013), *OR* 208 (12.09.2013) 4.
- FRANCISZEK, *Encyklika „Laudato si'”* (24.05.2015), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco\\_20150524\\_enciclica-laudato-si.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html)>, 22.08.2022.
- FRANCISZEK, *Encyklika „Lumen fidei”* (29.06.2013), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/dam/francesco/encyclicals/documents/papa-francesco\\_20130629\\_enciclica-lumen-fidei\\_pl.pdf](https://www.vatican.va/content/dam/francesco/encyclicals/documents/papa-francesco_20130629_enciclica-lumen-fidei_pl.pdf)>, 22.08.2022.
- FRANCISZEK, *Episcopalis Communio*. Costituzione Apostolica (15.09.2018), *Communicatio-nes* 50 (2018) 375–394.
- FRANCISZEK, *Homilia* (14.04.2013), *OR* (15–16.04.2013) 8.
- FRANCISZEK, *Homilia* (16.03.2014), *OR* 63 (17–18.03.2014) 7.
- FRANCISZEK, *Homilia* (19.03.2013), *InsFco* I/1 (2013) 19–22.
- FRANCISZEK, *Homilia* (19.03.2013), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2013/documents/papa-francesco\\_20130319\\_omelia-inizio-pontificato.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130319_omelia-inizio-pontificato.html)>, 5.08.2021.
- FRANCISZEK, *Homilia* (2.02.2019), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2019/documents/papa-francesco\\_20190202\\_omelia-vitaconsacrata.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2019/documents/papa-francesco_20190202_omelia-vitaconsacrata.html)>, 03.08.2021.
- FRANCISZEK, *Homilia* (Sibari, Calabria, 21.06.2014), *OR* 141 (23–24.06.2014) 8.
- FRANCISZEK, *Incontro con il consiglio supremo „Shanga” dei monaci buddisti* (29.11.2017), *OR* 275 (30.11.2017) 7.
- FRANCISZEK, *La fraternità come principio regolatore dell'ordine económico. Messaggio alla Pontificia Accademia delle Scienze Sociali* (24.04.2017), *OR* 99 (29.04.2017) 7.
- FRANCISZEK, *Lettera Apostolica a tutti i consacrati* (21.11.2014), *AAS* 106 (2014) 935–947.
- FRANCISZEK, *Meditazione mattutina: Il potere del denaro* (20.09.2013), *OR* 216 (21.09.2013) 12.
- FRANCISZEK, *Messaggio per la 50ma Giornata Mondiale delle Comunicazioni Sociali* (24.01.2014), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <<https://www.vatican.va/content/france->

- sco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco\_20160124\_messaggio-comunicazioni-sociali.html>, 30.08.2022.
- FRANCISZEK, *Messaggio ai partecipanti al Simposio internazionale: La gestione dei beni ecclesiastici degli Istituti di Vita Consacrata e delle Società di Vita Apostolica* (8.03.2014), *OR* 56 (9.03.2014) 8.
- FRANCISZEK, *Messaggio per la I Giornata Mondiale dei Poveri* (13.06.2017), *OR* 136 (14.06.2017) 8.
- FRANCISZEK, *Messaggio per la Quaresima 2016* (4.10.2015), *OR* 20 (27.01.2016) 7.
- FRANCISZEK, *Misericordia et misera*. Lettera apostolica (20.11.2016), *AAS* 108 (2016) 1311–1327.
- FRANCISZEK, *Misericordiae Vultus*. Bolla di indizione del Giubileo Straordinario della Misericordia (11.04.2015), *OR* 65/16 (16.04.2015) 10–15.
- FRANCISZEK, *Orędzie na LII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24.01.2018), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco\\_20180124\\_messaggio-comunicazioni-sociali.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20180124_messaggio-comunicazioni-sociali.html)>, 30.08.2022.
- FRANCISZEK, *Orędzie na LIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24.01.2019), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco\\_20190124\\_messaggio-comunicazioni-sociali.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20190124_messaggio-comunicazioni-sociali.html)>, 30.08.2022.
- FRANCISZEK, *Orędzie na światowy Dzień Pokoju* (1.01.2014), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papa-francesco\\_20131208\\_messaggio-xlvi-giornata-mondiale-pace-2014.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papa-francesco_20131208_messaggio-xlvi-giornata-mondiale-pace-2014.html)>, 29.08.2022
- FRANCISZEK, *Orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24.01.2014), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco\\_20140124\\_messaggio-comunicazioni-sociali.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20140124_messaggio-comunicazioni-sociali.html)>, 30.08.2022.
- FRANCISZEK, *Przemówienie do przedstawicieli środków społecznego przekazu* (16.03.2013), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/march/documents/papa-francesco\\_20130316\\_rappresentanti-media.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130316_rappresentanti-media.html)>, 17.08.2021.
- FRANCISZEK, *Świadkowie radości. List apostolski Papieża Franciszka do zakonnic i zakonników na rozpoczęcie Roku Życia Konsekrowanego* (21.11.2014), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost\\_letters/documents/papa-francesco\\_lettera-ap\\_20141121\\_lettera-consacrati.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco_lettera-ap_20141121_lettera-consacrati.html)>, 03.08.2021.
- FRANCISZEK, *Vultum Dei Quaerere*. Costituzione apostolica (29.06.2016), *LEV*, Città del Vaticano 2016.
- II ASSEMBLEA SPECIALE PER L'EUROPA DEL SINODO DEI VESCOVI, *Messaggio finale*, *OR* (23.10.1999).
- III CONFERENZA GENERALE DELL'EPISCOPATO LATINOAMERICANO (Puebla, Messico), *Documento finale* (13.02.1979), Puebla 1979.
- JAN OD KRZYŻA, *Subida al Monte Carmelo*, Apostolado Mariano, Sevilla 2007.
- JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska „Christifideles laici”* (30.12.1988), w: *La Santa Sede* [online] dostęp: <[https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost\\_exhortations/documents/hf\\_jp-ii\\_exh\\_30121988\\_christifideles-laici.html](https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_30121988_christifideles-laici.html)>, 22.08.2022.

- JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska „Vita consecrata”* (25.03.1996), 42, w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost\\_exhortations/documents/hf\\_jp-ii\\_exh\\_25031996\\_vita-consecrata.html](https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_25031996_vita-consecrata.html)>, 4.08.2022
- JAN PAWEŁ II, *Audiencia generalna* (17.01.2001), w: *InsGP2* 24/1 (2001) 178–179.
- JAN PAWEŁ II, *Audiencia generalna* (2.04.1986), w: *InsGP2* 9/1 (1986) 900–908.
- JAN PAWEŁ II, *Discorso ai partecipante della sesta assemblea della conferenza Mondiale su Religione e Pace* (3.11.1994), w: *InsGP2* 17/2 (1994) 597–601.
- JAN PAWEŁ II, *Discorso ai rappresentanti religiosi* (28.10–1999), w: *InsGP2* 22/2 (1999) 651–655.
- JAN PAWEŁ II, *Discorso ai rappresentati delle varie Religioni del mondo presenti ad Assisi* (24.01.2002), w: *InsGP2* XXV/1 (2002) 102–106.
- JAN PAWEŁ II, *Discorso alla Curia Romana* (22.12.1986), *AAS* 79 (1987) 1082–1090.
- JAN PAWEŁ II, *Encyklika „Evangelium vitae”* (25.03.1995), w: *La Santa Sede* [online] dostęp: <[https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf\\_jp-ii\\_enc\\_25031995\\_evangelium-vitae.html](https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html)>, 22.08.2022.
- JAN PAWEŁ II, *Encyklika „Redemptoris missio”* (7.12.1990), w: *La Santa Sede* [online] dostęp: <[https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf\\_jp-ii\\_enc\\_07121990\\_redemptoris-missio.html](https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_07121990_redemptoris-missio.html)>, 22.08.2022.
- JAN PAWEŁ II, *Encyklika Centesimus annus* (1.05.1991), w: *La Santa Sede* [online] dostęp: <[https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf\\_jp-ii\\_enc\\_01051991\\_centesimus-annus.html](https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html)>, 22.08.2022.
- JAN PAWEŁ II, *Homilia* (20.03.1993), w: *InsGP2* XVI/1 (1993) 710.
- JAN PAWEŁ II, *Inde a Pontificatus*. Lettera apostolica in forma di Motu proprio (25.03.1993), *AAS* 85 (1993) 549–552.
- JAN PAWEŁ II, *Inter sanctos*. Bolla (29.09.1979), *AAS* 71/2 (1979) 1509–1510.
- JAN PAWEŁ II, *Lettera al padre George V. Coyne, S.J., direttore della specola vaticana* (1.06.1988), 28, *AAS* 81 (15.03.1989) 274–283.
- JAN PAWEŁ II, *List apostolski „Novo millennio ineunte”* (6.01.2001), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost\\_letters/2001/documents/hf\\_jp-ii\\_apl\\_20010106\\_novo-millennio-ineunte.html](https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_letters/2001/documents/hf_jp-ii_apl_20010106_novo-millennio-ineunte.html)>, 4.08.2022.
- JAN PAWEŁ II, *Messaggio per la Celebrazione della XXIII Giornata Mondiale della Pace* (8.12.1989), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/peace/documents/hf\\_jp-ii\\_mes\\_19891208\\_xxiii-world-day-for-peace.html](https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_19891208_xxiii-world-day-for-peace.html)>, 30.08.2022.
- JAN PAWEŁ II, *Messaggio per la XXIII Giornata Mondiale della Pace* (1.01.1990), w: *InsGP2* XII/2 (1989) 1463–1473.
- JAN PAWEŁ II, *Orędzie na 25. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 1991 r.*, OR wyd.pol. 1991, 1(129), 37–38.
- JAN PAWEŁ II, *Pastor Bonus*. Costituzione apostolica (28.06.1888), *AAS* 80 (1988) 841–930. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 1992, Pallottinum 2002.
- Kodeks Prawa Kanonicznego*, 1983, w: *katolicki.net* [online], dostęp: <[https://www.katolicki.net/ftp/kodeks\\_prawa\\_kanonicznego.pdf](https://www.katolicki.net/ftp/kodeks_prawa_kanonicznego.pdf)>, 29.08.2022.
- List do Diogneta*, w: *Opus Dei* [online], dostęp: <<https://opusdei.org/pl-pl/article/list-do-diogneta/>>, 5.08.2021.
- MAKSYM WYZNAWCA, *Il Dio Uomo: duecento pensieri sulla conoscenza di Dio e sull'incarnazione di Cristo*, Jaca book, Milano 1980.

- PAPIESKA RADA „IUSTITIA ET PAX”, *Kompendium Nauki Społecznego Kościoła*, w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/roman\\_curia/pontifical\\_councils/justpeace/documents/rc\\_pc\\_justpeace\\_doc\\_20060526\\_compendio-dott-soc\\_pl.html](https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_pl.html)>, 29.08.2022.
- PAPIESKA RADA DS. ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU, *Etyka w środkach przekazu*, Watykan 2000.
- PAWEŁ VI, *Adhortacja apostołska „Evangelii nuntiandi”* (8.12.1975), Warszawa 1986.
- PAWEŁ VI, *Discorso nel 25° anniversario della FAO* (16.11.1970), *AAS* 62 (1970) 830–838.
- PAWEŁ VI, *Encyklika „Ecclesiam suam”* (6.08.1964), *AAS* 56 (1964) 609–659.
- PAWEŁ VI, *Messaggio per la VII Giornata Mondiale delle Comunicazioni Sociali* (1.05.1973), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/messages/communications/documents/hf\\_p-vi\\_mes\\_19730501\\_vii-com-day.html](https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/messages/communications/documents/hf_p-vi_mes_19730501_vii-com-day.html)>, 30.08.2022
- PAWEŁ VI, *List apostołski „Alma parens”* (14.07.1966), w: *Acta Ordinis Minorum* 85(1066), 475–480, [zob. wersję łac. *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://www.vatican.va/content/paul-vi/la/apost\\_letters/documents/hf\\_p-vi\\_apl\\_19660714\\_alma-parens.html](https://www.vatican.va/content/paul-vi/la/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19660714_alma-parens.html)>, 29.08.2022; zob. przekład polski w: *Życie zakonne* [online], dostęp: <<https://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/kosciol/pawel-vi/pawel-vi-listy/1966-07-14-rzym-alma-parens-list-apostolski-z-okazji-700-rocznicy-urodzin-jana-dunsa-ze-szkocji-105589/>>, 29.08.2022.
- PONTIFICA COMMISSIONE BIBLICA, *Ispirazione e verità della Sacra Scrittura* (22.02.2014), w: *Enchiridion Vaticanum*, EDB, Bologna 2016, 30 (2014) 166–345.
- QUINTUS SEPTIMIUS F. TERTULLIANUS, *De spectaculis*, LEOPOLD E.F. (red.), Lipsiae 1839.
- QUINTUS SEPTIMIUS F. TERTULLIANUS, *I trattati De spectaculis; De idolatria; De poenitentia*, Cantagalli, Siena 1934.
- SEGRETARIATO PER I NON-CRISTIANI, *La Chiesa e le altre Religioni – Dialogo e Missione* (10.06.1984), *AAS* 76 (1984) 816–828.
- SINODO DEI VESCOVI, *Assemblea speciale per l’Europa*, «*Messaggio finale*», *OR* (23.10.1999), 5.
- SINODO DEI VESCOVI, *Assemblea speciale per la regione Pan-Amazzonica*, «*Instrumentum Laboris*», LEV, Città del Vaticano 2019 [[www.sinodoamazonico.va/](http://www.sinodoamazonico.va/)].
- SINODO DEI VESCOVI, *Documento finale*, LEV, Città del Vaticano 2019 [[www.sinodoamazonico.va/](http://www.sinodoamazonico.va/)].
- SINODO DEI VESCOVI, *Documento preparatorio*, (08.06.2018), LEV, Città del Vaticano 2019 [[www.sinodoamazonico.va/](http://www.sinodoamazonico.va/)].
- SINODO DEI VESCOVI, *XIII Assemblea generale ordinaria*, *Messaggio al Popolo di Dio* (7–28.10.2012), LEV, Città del Vaticano 2012.
- SINODO DEI VESCOVI, *XV assemblea generale ordinaria*. *Documento preparatorio: I giovani, la fede e il discernimento vocazionale*, LEV, Città del Vaticano 2016.
- SINODO DEI VESCOVI: XIII ASSEMBLEA GENERALE ORDINARIA, *Messaggio al Popolo di Dio* (7–28.10.2012), LEV, Città del Vaticano 2012.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Deklaracja „Nostra aetate”* (28.10.1965), w: TENŻE, *Konstytucje – Dekrety – Deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum – Poznań 2002, s. 333–337.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret „Ad gentes divinitus”* (7.12.1965), w: TENŻE, *Konstytucje – Dekrety – Deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum – Poznań 2002, s. 433–471.



- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret „Inter mirifica”* (4.12.1963), w: TENŻE, *Konstytucje – Dekrety – Deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum – Poznań 2002, s. 87–95.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja „Dei Verbum”* (18.11.1965), w: TENŻE, *Konstytucje – Dekrety – Deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum – Poznań 2002, s. 350–362.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja „Gaudium et spes”* (7.12.1965), w: TENŻE, *Konstytucje – Dekrety – Deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum – Poznań 2002, s. 526–606.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja „Lumen gentium”* (21.11.1964), w: TENŻE, *Konstytucje – Dekrety – Deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum – Poznań 2002, s. 104–163.
- TOMASZ Z AKWINU, *Suma teologiczna*, Nakładem Katolickiego Ośrodka Wydawniczego „Veritas”, 4–8, Praed Mews, London, W.2; [online] dostęp: <[http://teologiczna://www.katedra.uksw.edu.pl/suma/suma\\_indeks.htm](http://teologiczna://www.katedra.uksw.edu.pl/suma/suma_indeks.htm)>, 17.12.2020.

### Opracowania i literatura pomocnicza

- ALBANESE C.L., *Nature religion in America. From the Algonkian Indians to the New Age*, Chicago UP, Chicago 1991.
- ARBLASTER A., *The rise and decline of Western Liberalism*, Blackwell, Oxford 1984.
- ARISTÓTELES, *Ética a Nicómaco. Libros I y VI*, Valencia UP, Valencia 1993.
- AROLDI P., *La responsabilità difficile. Media e discernimento*, Rubbettino, Soveria mannelli 2012.
- ASCHERI M., *Le città-Stato*, Il Mulino, Bologna 2008.
- BALDUCCI E., *L'uomo planetario*, Giunti, Firenze 2005 (oryg. 1989).
- BALLÁN R., *Bernardino de Sahagún: precursor de la etnografía*, w: TENŻE, *Misioneros de la primera hora. Grandes evangelizadores del Nuevo Mundo*, Sin fronteras, Lima 1991.
- BALTHASAR H.U., *The glory of the Lord*, Ignatian Press, San Francisco 1989.
- BANDINI M., *1972 Arte Povera a Torino*, Allemandi, Torino 2003.
- BARTOLI M., *La libertà francescana. Francesco d'Assisi e le origini del francescanesimo nel XIII secolo*, Il pozzo di Giacobbe, Trapani 2009.
- BATTAGLIA V., *Sentimenti e bellezza del Signore Gesù*, EDB, Bologna 2011.
- BAUM G., *The churches challenged by the secularization of culture*, „Journal of Ecumenical Studies” 46/3 (2011) 344.
- BAUMAN Z., *Comunidad. En busca de seguridad en un mundo hostil*, Siglo XXI, Madrid 2009<sup>3</sup>, (2<sup>a</sup> Rist.).
- BAUMAN Z., *Dentro la globalizzazione. Le conseguenze sulle persone*, Laterza, Roma 2001<sup>2</sup>.
- BAUMAN Z., *Il disagio della post-Modernità*, Mondadori, Milano 2002.
- BAUMAN Z., *La globalización: consecuencias humanas*, Fondo de cultura económica, Madrid 2017<sup>2</sup>.
- BAUMAN Z., *La società dell'incertezza*, Il Mulino, Bologna 1999.
- BAZZICHI O., *Il paradosso francescano tra povertà e società di mercato. Dai Monti di Pietà alle nuove frontiere etico-sociale del credito*, Effatà, Cantalupa 2011.
- BAZZICHI O., *La dottrina economica della Scolastica Francescana*, „Miscellanea Francescana” 3–4 (2003) 631–644.
- BAZZICHI O., *Paradigma francescano e Caritas in veritate*, „La Società” 6 (2009) 784–800.

- BAZZICHI O., *Valenza antropologica del discorso economico francescano. Dai Monti di pietà alle proposte odierne di finanza etica*, „Miscellanea Francescana” 3–4 (2005) 480–500.
- BECK U., *Libertà o capitalismo? Varcare la soglia della Modernità*, Carocci, Roma 2001.
- BÉJAR H., *Ámbito íntimo. Privacidad, individualismo y modernidad*, Alianza, Madrid 1990<sup>2</sup>.
- BENEDETTI G., *La teologia spirituale di Angela da Foligno*, Galluzzo, Firenze 2009.
- BENJAMIN W. – SALZANI C., *Capitalismo come religione*, Il Melangolo, Genova, 2013.
- BENN S.I., *Private and public morality. Clean living and dirty hands*, w: BENN, S.I. – GAUS, G.F. (red.), *Public and private in social life*, St. Martin’s press, London, 1983.
- BERGOGLIO J.M. (Papa Francesco), *El verdadero poder es el servicio*, Ed. Calaretiana, Buenos Aires 2007, 27.
- BERNARDELLI A., *La narrazione*, Laterza, Bari 1999, 58–85.
- BERRY T., *The Emerging Ecozoic Period*, w: LASZLO E. – COMBS A. – BERRY T. (red.), *Dreamer of the Earth: The Spiritual Ecology of the Father of Environmentalism*, Inner Traditions, Rochester (VT) 2011, 9–15.
- BERTINATO P.D., *Il lavoro come „grazia” e come „lode”*, „Vita Minorum” 50 (1979), 221–231.
- BETH INGHAM M., *Rejoicing in the works of the Lord: beauty in the Franciscan Tradition*, Cfit/Esc-OFM, Ashland Ohio 2009.
- BETTETINI G. – GIACCARDI C. – AROLDI P., *Identità, comunicazione e società multiculturale*, w: CESAREO V., *Per un dialogo interculturale*, Vita e Pensiero, Milano 2001, 79–94.
- BIANCHI E., *L’arte del discernimento spirituale*, „Donne Chiesa Mondo” 60 (2011) 17.
- BIEMMI E. – BIANCARDI G. (red.), *La catechesi narrativa*, Elledici, Leumann 2012.
- BIGGERI L., *Presentazione del primo Rapporto sull’economia sociale*, Istat, Rome (30.09.2008).
- BIGI V.C., *Il Cantico delle creature di Francesco d’Assisi*, Porziuncola, Assisi 2008.
- BISSI A., *Discernimento e corso della vita*, „Credere Oggi” 221 (2011) 99–111.
- BOFF L., *Ethos mondiale. Alla ricerca di un’etica comune nell’era della globalizzazione*, Gruppo Abele, Torino 2000.
- BONNÍN AGULÓ F., *Roger Bacon y la ciencia experimental*, „Revista de Historia y Arte” 4 (1999) 27–42.
- BORZACCHINI L., *La scienza di Francesco. Dal santo di Assisi al Papa argentino, le radici medievali della scienza moderna*, Dedalo, Bari 2016.
- BRADY B.V., *Essential Catholic social thought*, Orbis, Maryknoll 2008.
- BRECHT B., *El alma buena de Se-Chuan*, w: TENZE, *Teatro completo*, IV, Nueva visión, Buenos Aires, 1978.
- BRIDGES J.H. (red.), *The ‘Opus Majus’ of Roger Bacon*, vol. 2, Clarendon, Oxford 1897.
- BRUNI L. – LUBICH C., *i inni, Economía de comunión: por una cultura económica centrada en la persona*, Ciudad Nueva, Madrid 2001.
- BRUNI L., *Il prezzo della gratuità*, Città Nuova, Roma 2006.
- BRUNI L., *Le nuove virtù del mercato nell’era dei beni comuni*, Città Nuova, Roma, 2012, 65–66.
- CACCIARI M., *Doppio ritratto. San Francesco in Dante e Giotto*, Adelphi eBook, Milano 2012.
- CAMPBELL C., *The Romantic ethic and the spirit of modern consumerism*, Blackwell, Oxford 1987.
- CAPPELLETTO G., *Esproprio di fine anno*, w: OFMConv, *Congresso Internazionale „Ordine interculturale?!” Formare alla condivisione e solidarietà*, Nairobi 2011.

- CARBAJO NÚÑEZ M., „*Wszystko jest połączone*”. *Integralna ekologia i komunikacja w erze cyfrowej*, Olsztyn 2020.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Animare la vita religiosa oggi: sfide etiche e leadership*, „Faleritanum” 3 (2018) 115–135,
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Ascoltare il grido della terra e il grido dei poveri. Una prospettiva francescana*, w: PASSONI A. (red.), *Prendersi cura del creato*, Pedrazzo 2019, 57–80;
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Crisis económica. Una propuesta franciscana*, BAC, Madrid 2013.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Culto, denaro e modello di Chiesa*, w: ZAN R. DE – SANDRE I. DE, „*La redenzione è gratuita*”. *Denaro, culto e corresponsabilità*, Messaggero, Padova 2015.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *De San Francesco a Papa Francisco: el gozo de caminar juntos*, *SelFran* 132 (2015) 329–348
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Ecología franciscana. Raíces de la Laudato si’*, Ed. Franciscana Arantzazu, Onati 2016.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Economia franciscana. Una proposta per uscire dalla crisi*, EDB, Bologna 2014.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Estilos de vida y sostenibilidad: el peregrino y el turista*, w: HERNÁNDEZ VIDALES A. (red.), *Francescanesimo e mondo attuale: stile di vita franciscana*, Antonianum, Roma 2016, 567–584.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Francisco de Asis y la ética global*, PPC, Madrid 2008.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Generazione iper-connessa e discernimento*, „*Studia Moralia Sup.*” 8 (2018) 223–231.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Il contributo delle religioni alla pace nello „Spirito di Assisi”*, „*Studi Ecumenici*” 3–4 (2015) 633–652;
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Il contributo francescano al processo di razionalizzazione e la tesi di Max Weber*, „*Studia Moralia*” 56/2 (2018) 319–346.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *La alegría de evangelizar. Potencialidad de la via pulchritudinis y del lenguaje narrativo*, „*Verdad y Vida*” 265 (2014) 333–367.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Lavoro ed identità nella logica franciscana del dono*, „*Vita Minorum*” 79/2 (2008) 106–132.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Mistico e pellegrino. Francesco d’Assisi, ispiratore delle Laudato si’*, w: BORRIELLO L. – CAPUZZI A. – GENIO M.R. DEL (red.), *Dal Cantico delle Creature alla mistica della creazione*, LEV, Città del Vaticano 2018, 13–30.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Monti di pietà ed etica economica. Il contributo francescano*, „*Studi Francescani*” 106/1–2 (2009) 187–210.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Siostra – Matka – Ziemia. Franciszkańskie korzenie Laudato si’*, Olsztyn 2019.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Sostenibilità economica della famiglia franciscana*, „*Crede Oggi*” 227 (2018) 97–114.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Vita mistica nel quotidiano: i volti di Dio secondo Gaudete et Exsultate n. 98*, w: BORRIELLO L. – GENIO M.R. DEL – VITALE M. (red.), *Mistica e Santità nella Gaudete et Exsultate*, Atti del V Convegno internazionale di mistica cristiana (Assisi, 6–8.09.2019), LEV, Città del Vaticano 2019, 161–178.
- CARBAJO NÚÑEZ M., *Wolna i braterska ekonomia. Perspektywa franciszkańska*, Olsztyn 2019.
- CARDER K.L., *Sermons on United Methodist Beliefs*, Abingdon Press, Nashville 1991.

- CARRUTHERS B.G. – ESPELAND W.N., *Accounting for rationality: Double-entry bookkeeping and the rhetoric of economic rationality*, „American Journal of Sociology” 97 (1991) 31–69.
- CARSON R., *Silent Spring*, Penguin, London 2015 (oryg. 1962).
- CHARDIN TEILHARD DE, *The Vision of the Past*, Collins, London 1966.
- CHESTERTON G.K., *San Francisco de Asís*, Encuentro, Madrid 2012<sup>2</sup>.
- CHIAVACCI E., *Teologia morale*, III/2, Assisi 31998, 147–155.
- CHIAVACCI E., *Teologia morale*, vol III/1 (*Teologia morale e vita economica*), Cittadella, Assisi 1990.
- CHURCHICH N., *Marxism and Morality. A Critical examination of Marxist ethics*, Clarke, Cambridge, 1994.
- CIMINO R. – LATTIN D., *Shopping for faith. American religion in the new millennium*, Jossey-Bass, San Francisco 1998.
- CIVC, *Economia a servizio del carisma e della missione. Orientamenti*, LEV, Città del Vaticano 2018, 34–38;
- CIVC, *Linee orientative per la gestione dei beni negli Istituti di vita consacrata e nelle Società di vita apostolica*, LEV, Città del Vaticano 2014.
- CLEGG B., *The first scientist: a life of Roger Bacon*, Constable, London 2003.
- CORNU, D., *Journalisme et vérité. Pour une éthique de l'information*, Labor et fides, Geneve, 1994.
- COSTANZA R. – CUMBERLAND J.H. – DALY H., *An introduction to ecological economics*, CRC Press, Boca Raton 2015<sup>2</sup>.
- COURTENAY W.J., *Ockham and Ockhamism. Studies in dissemination and impact of his thought*, Koninklijke Brill, Boston, 2008.
- COWDRICK E., *The new economic gospel of consumption*, „Industrial Management” 74/4 (1927) 208–235.
- CRAVOTTA G., *Torniamo a raccontare!*, w: TENZE (red.), *Catechesi narrativa*, Napoli 1985, 16–17.
- D. IUNII IUVENALIS SATURA X, CAMPANA P. (red.), *Mondadori Education*, Firenze 2004.
- DELIO I. – WARNER K.D. – WOOD P., *Care for Creation, A Franciscan spirituality of the earth*, Franciscan Media, Cincinnati 2007.
- DERRIDA J., *Mal de archivo: una impresión freudiana*, Trotta, Madrid 1997.
- DESCARTES R., *Oeuvres complètes et annexes*, Arvensa, Kindle ed., 2015.
- DONATI P., *Sociologia della relazione*, Il Mulino, Bologna 2013.
- EINSTEIN A., *Ideas and opinions*, Crown-Bonanza, New York, 1954.
- EIXIMENIS F., *Dotzè llibre del Crestià*, vol. I, 1, ed. X., c. 139, Univ. Girona, Girona 2005.
- EIXIMENIS F., *Regiment de la cosa publica*, Barcino, Barcelona 1980.
- ELENJMITTAM A., *Francesco d'Assisi: Lo yogin dell'Amore universale*, L'Età dell'Acquario, Torino 1980 (ebook: 42018, sekcja 3).
- ENRIQUE DE VILLALOBOS († 1637), *Summa de la Theologia moral y canónica*, Salamanca 1629.
- ESCOLÁ M.B., *Sobre la teoria del poder en el tractat de Francesc Eiximenis: 'Regiment de la Cosa Publica'*, „Finestrelles” 6 (1994) 189/204.
- EVANGELISTI P., *I francescani e la costruzione di uno stato: linguaggi politici, valori identitari, progetti di governo in area catalano-aragonese*, EFR, Padova 2006.

- FERNÁNDEZ C.J., *Iusnaturalismo, Voluntarismo, derechos subjetivos y otros problemas en la Opera política de Ockham*, „Anuario Filosófico” 41/1 (2008) 139–154.
- FERNÁNDEZ DEL CASTILLO F., *Libros y libreros en el siglo XVI*, Fondo de Cultura Económica, México (DF), 1982.
- FIEGE M., *The atomic scientists, the sense of wonder, and the bomb*, „Environmental History” 12 (2007) 578–613.
- FISHER R. – URY W., *Getting to Yes: negotiating agreement without giving in*, Penguin, New York 1983.
- FORTE J.M., *Religion and capitalism. Weber, Marx and the materialist controversy*, „Philosophy & social criticism” 34/4 (2008) 427–448.
- FORTUNATO E., *Discernere con Francesco d’Assisi: le scelte spirituali e vocazionali*, EMP, Padova 1997.
- FOSSION A., *Dieu désirable. Proposition de la foi et initiation*, Novalis, Montreal 2010.
- FOSSION E., *Volver a empezar*, Sal Terrae, Santander 2005; BOZZOLO A. – CARELLI R. (red.), *Evangelizzazione e educazione*, LAS, Roma 2011.
- FREY B.S., *Not just for the money: An economic theory of personal motivation*, Edward Elgar, Cheltenham 1997.
- GAGLIARDI A., *Sul discernimento degli spiriti: commento alle regole per il discernimento degli spiriti di Sant’Ignazio di Loyola*, ADP, Roma 2000.
- GARCÍA J.A., *En el mundo desde Dios. Vida Religiosa y resistencia cultural*, Sal Terrae, Santander 1989.
- GARCÍA PAREDES J.C.R., „*Tengo un sueño?*” o „*Tengo un programa?*” *El liderazgo del Espíritu*, w: *Ecología del Espíritu – José Cristo Rey García Paredes* [online], dostęp: <<http://www.xtorey.es/?p=2679>>, 22.02.2020.
- GARCÍA PAREDES J.C.R., *Ars moriendi charismatica* y la capacidad autopoietica del carisma: un liderazgo inteligente para los desafíos actuales, w: ALDAY J.M. (red.), *Un futuro para la vida consagrada*, Claretianas, Madrid 2012.
- GARCÍA PAREDES J.C.R., *El liderazgo „que viene de Dios”*, „Vida Religiosa” 112/4 (2012) 24.
- GARCÍA PAREDES J.C.R., *Otra comunidad es posible. Bajo el liderazgo del Espíritu*, Claretianas, Madrid 2018.
- GARCÍA PAREDES J.C.R., *Procesos de transformación: volar, viajar, contemplar* (31.01.2017), w: *Vida Religiosa* [online], dostęp: <<https://vidareligiosa.es/procesos-detransformacion-volar-viajar-contemplar/>>, 20.01.2021.
- GARRIDO J., *Releer la propia historia: sobre los ciclos vitales y sus crisis*, Frontera, Vitoria 1997.
- GENRE E., *Con quale autorità? Ripensare la catechesi nella postmodernità*, Caludiana, Torino 2008.
- GEORGESCU-ROEGEN N., *Bioeconomia. Verso un’economia ecologicamente e socialmente sostenibile*, Bollati Boringhieri, Torino 2013.
- GERTH H.H. – WRIGHT MILL C. (red.), *From Max Weber: Essays in sociology*, Routledge, London 1991.
- GILSON E., *La filosofía en la Edad Media: desde los orígenes patrísticos hasta el fin del siglo xiv*, Gredos, Madrid 1982.
- GLEESON-WHITE J., *Double entry: how the merchants of Venice created Modern finance*, Allen & Unwin, London 2013.
- GOFF J. LE., *Lo sterco del diavolo. Il denaro nel Medioevo*, Laterza, Roma 2010.

- GONZÁLEZ GAITANO N., *El deber de respeto a la intimidad. Información pública y relación social*, Pamplona 1990.
- GONZALO L.A., *Líderes que mantengan la expectación y el apasionamiento*, „Vida Religiosa” 112/4 (2012) 17.
- GÖRRES J. VON, *Der heilige Franziskus von Assisi: ein Troubadour*, Weltgeist-Bucher-Verlagesges Berlin 1926.
- GRASSBY R., *The idea of Capitalism before the Industrial revolution*, Rowman & Littlefield, Lanham MD, 1999.
- GROETHUYSEN B., *Origini dello spirito borghese in Francia*, vol. 1: *La Chiesa e la borghesia*, Einaudi, Torino, 1977.
- GROSSMAN H., *The beginnings of Capitalism and the new mass morality*, „Journal of Classical Sociology” 6/2 (2006) 201–213.
- HABERMAS J. – RATZINGER J., *Ragione e fede in dialogo*, Marsilio, Venezia 2005.
- HABERMAS J., *The philosophical discourse of Modernity. Twelve lectures*, MIT, Cambridge (MA), 1990.
- HAMELIN A.M., *Un traité de morale économique au XIVe siècle: Le “Tractatus de usuris” de maître Alexandre d’Alexandrie*, Nauwelaerts, Louvain 1962.
- HAMMOND J.M. – HELLMANN J.A.W. – GOFF J. (red.), *A Companion to Bonaventure*, Brill, Leiden 2014.
- HANSEN W.G., *St. Francis of Assisi, patron of the environment*, Francis Herald Press, Chicago 1971.
- HATHAWAY M. – BOFF L., *El Tao de la liberación: una ecología de la transformación*, Trotta, Madrid 2014.
- HEIDELBERG INSTITUTE FOR INTERNATIONAL CONFLICT RESEARCH, *Conflict Barometers 2011–2017*, w: *Heidelberg Institute for International Conflict Research* [online], dostę: <<https://hiik.de/conflict-barometer/bisherige-ausgaben/?lang=en>>, 23.08.2021.
- HELLER A., *Dove siamo a casa?*, Franco Angeli, Milano 1998.
- HENTSCH A. – PREMAWARDHANA S., *Sharing values: a hermeneutics of global ethics*, Globethics.net, Geneva 2011.
- HILBORN R.C., *Sea gulls, butterflies, and grasshoppers: a brief history of the butterfly effect in nonlinear dynamics*, „American Journal of Physics” 72/4 (2004) 425–427.
- HOBBS T., *De cive: elementos filosóficos sobre el ciudadano*, 1, 12, Alianza, Madrid 2016.
- HOBBS T., *Leviathan*, Penguin, Middlesex 1980.
- HORAN D.H., *Una gramática teológica franciscana de la creación*, *SelFran* 132 (2015) 439–453.
- HUBAUT M., *Como discierne Francisco la voluntad de Dios*, *SelFran* 28 (1981) 67–74.
- HUXLEY A., *Un Mundo feliz. Debolsillo*, Barcelona 2017.
- IANNASCOLI L., *Scheler e Agostino*, FrancoAngeli, Milano 2012.
- INE, *Censos de Población y Viviendas 2001*, w: *Instituto Nacional de Estadística* [online], dostę: <<http://www.ine.es/prensa/np275.pdf>>, 5.12.2019.
- JENKINS W., *Ecologies of Grace. Environmental ethics and Christian theology*, Oxford UP, Oxford 2008.
- JEVONS W.S., *The theory of political economy*, Palgrave, New York 42013 (org. 1871).
- JOHNSON E.A., *Women, Earth, and Creator Spirit*, Paulist, New York 1993.
- JOHNSTON L.F., *Religion and sustainability: Social movements and the politics of the environment*, Routledge, New York 2014.

- JONAS H., *Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 19845, 15 (przekład włoski: TENŽE, *Il principio responsabilità. Un'etica per la civiltà tecnologica*, Einaudi, Torino 2009).
- JUAN DE MEDINA (1490–1547), *Codex de restitutione et contractibus*, Alcalá de Henares 1546.
- KASHIMA Y. – FODDY M., *Time and Self. The historical construction of the Self*, w: KASHIMA Y. – FODDY M. – PLATOW M.J. (red.), *Self and identity personal, social and symbolic*, Lawrence Erlbaum, Mahwah, 2002.
- KASPER A., *Caminos de unidad. Perspectivas para el Ecumenismo*, Cristiandad, Madrid 2008.
- KEY W.B., *Subliminal seduction: ad media's manipulation of a not so innocent America*, New American Library, New York 1974.
- KONRATH S. – O'BRIEN E.H. – HSING C., *Changes in Dispositional Empathy in American College Students over Time: a Meta-analysis*, w: *Personality and Social Psychology Review* 15/2 (2011) 180–198.
- KÜNG H., *Etica mondiale per la politica e l'economia*, Queriniana, Brescia 2002; TENŽE, *Proyecto de una ética mundial*, Trotta, Madrid 2006<sup>7</sup>.
- KÜNG H., *Perché un'etica mondiale. Religione ed etica in tempi di globalizzazione*, Queriniana, Brescia 2004.
- LALOUX F. *Reinventar las organizaciones: cómo crear organizaciones inspiradas en el siguiente estadio de la conciencia humana*, Arpa, Barcelona 2019<sup>5</sup>.
- LAUDER R.E., *Business, cinema and sin*, „Teaching Business Ethics” 6 (2002) 63–72.
- LEONE XIII, *Auspicatum concessum*. Lettera enciclica (17.09.1882), „Acta Sanctae Sedis” 15 (1898) 143–153.
- LEON-PORTILLA M., *Bernardino de Sahagun: First Anthropologist*, Oklahoma UP, Norman, 2012.
- LEVINE D.P. – RIZVI S.A.T., *Poverty, work, and freedom. Political economy and the moral order*, Cambridge UP, Cambridge, 2005.
- LOHFINK N., *El principio bíblico del pequeño número*, „Selecciones de Teología” 42/165 (2003) 57–68.
- LÓPEZ AUSTIN A., *Estudio acerca del método de investigación de Fray Bernardino de Sahagún*, „Estudios de Cultura Náhuatl” 42 (2011) 353–400.
- LÓPEZ CALERA N., *Guillermo de Ockham y el nacimiento del laicismo moderno*, „Anales de la Cátedra Francisco Suárez” 46 (2012) 263–280.
- LÖWY M., *Weber against Marx? The polemic with historical materialism in the Protestant Ethic*, „Science and Society” 53/1 (1989) 71–83.
- ISTAT, *Censimento permanente delle istituzioni non profit. Primi risultati* (20.12.2017), w: *Forum Terzo Settore* [online], dostep: <<http://www.forumterzosettore.it/files/2017/12/Notastampa-censimento-non-profit.pdf>>, 28.12.2019.
- LUGARESÍ L., *I padri della Chiesa fra teatro e Internet*, OR (16.02.2011) 4.
- LUGARESÍ L., *Il teatro di Dio. Il problema degli spettacoli nel cristianesimo antico (II–IV secolo)*, Morcelliana, Brescia 2008.
- LUIS DE ALCALÁ, *Tractado de los préstamos que pasan entre mercaderes y tractantes, y por consiguiente de los logros, cambios, compras adelantadas, y ventas al fiado*, Toledo 1546;
- LÜTHY H., *Puritanesimo e società industriale*, w: TENŽE, *Da Calvino a Rousseau. Tradizione e Modernità nel pensiero sociopolitico dalla Riforma alla Rivoluzione francese*, Mulino, Bologna, 1965.

- LUZZATI M., *Banchi e insediamenti ebraici nell'Italia centro-settentrionale fra tardo Medioevo e inizi dell'Età moderna*, w: VIVANTI C. (red.), *Gli ebrei in Italia. (Storia d'Italia, Annali, II)*, I, Einaudi, Torino, 1996, 173–235.
- MAHIEU W. DE, *Quel avenir la vie consacrée se donnera-t-elle ? Ou quel avenir accueille-ra-t-elle ?*, „Vies Consacrées” 87/3 (2015) 209–216.
- MAIO A., *Tracce e spunti bonaventuriani nella Laudato si'*, „Antonianum” 91 (2016) 819–857.
- MANCINI R., *Etiche della mondialità*, Cittadella, Assisi 1996.
- MARANESI P., *Francesco nel '900 europeo: la figura del Santo di Assisi nella letteratura, nell'arte e nella cinematografia*, Cittadella, Assisi 2011.
- MARCELLÁN EIGORRI J.A., *Los medios de comunicación social*, w: CUADRON A.A. (red.), *Manual de Doctrina Social de la Iglesia*, BAC, Madrid 1993.
- MARGOLIS D.R., *The fabric of self. A theory of ethics and emotions*, Yale UP, New Haven, 1998.
- MARTÍN, J.L., *La ciudad y el príncipe. Estudio y traducción de los textos de Francesc Eiximenis*, Barcelona UP, Barcelona 2004.
- MASSARO R., *L'etica della cura. Un terreno comune per un'etica pubblica condivisa*, Lateran UP, Città del Vaticano 2017.
- MAURER A., *The philosophy of William of Ockham in the light of its principles*, Pims, Toronto, 1999.
- MCLUHAN M. – POWERS B.R., *Il villaggio globale: XXI secolo, trasformazioni nella vita e nei media*, SugarCo, Milano 1998.
- MEANS R.L., *Why worry about nature?*, „Saturday Review” 50 (2.12.1967) 13–15.
- MEDDI L., *Catechesi. Proposta e formazione della vita cristiana*, Messaggero, Padova 2004<sup>2</sup>;
- MERINO J.A., *Francisco de Asís y la ecología*, PPC, Madrid 2008.
- METZ J.B., *Mistica degli occhi aperti. Per una spiritualità concreta e responsabile*, Queriniana, Brescia 2013.
- MEYER J.W., *Conclusions: Institutionalization and the rationality of formal organizational structure*, w: MEYER J.W. – SCOTT W.R. (red.), *Organizational Environments: Ritual and Rationality*, Sage, Beverly Hills CA, 1983, 261–282.
- MILLÁN ASÍN M.A., *Liderazgo y gestión. Lo que podemos aprender de los fundadores*, Sal Terrae, Santander 2013.
- MIRON E., *Nómadas o sedentarios*, „Cistercium” 210 (1998) 267–304.
- MOLTMANN J., *La justicia crea futuro. Política de paz y ética de la creación en un mundo amenazado*, Sal Terrae, Santander 1992.
- MONTFORD A., *Health, sickness, medicine and the friars in the thirteenth and fourteenth centuries*, Routledge, New York 2017.
- MONTINI G.B., *Discorso nella basilica di Francesco in Assisi* (04.10.1958), „Rivista Diocesana Milanese” 47 (1958) 491–493.
- MONTINI G.B., *La missione di educare*, La Scuola, Brescia 2009.
- MORAL J.L., *Jóvenes, religión e Iglesia. Repensar la pastoral juvenil*, Khaf, Madrid 2011.
- MORANDINI S., *Il lavoro che cambia. Un'esplorazione etico-teologica*, EDB, Bologna 2000.
- MUÑOZ SÁNCHEZ O.A., *Guillermo de Ockham, un pensador político moderno en el mundo medieval*, „Foro de Educación” 5–6 (2005) 95–109.
- NATALI L., *Green criminology: Prospettive emergenti sui crimini ambientali*, Giappichelli, Torino 2015.
- O'BRIEN STEINFELS M., *American Catholics, American culture. Tradition & resistance*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2004.



- O'COLLINS G., *The Second Vatican Council on other Religions*, Oxford UP, Oxford 2015.
- O'MURCHUU D., *Religious Life in the 21<sup>st</sup> Century: The Prospect of Refounding*, Orbis, Maryknoll (NY) 2016.
- ONG W., *Orality and literacy: the technologizing of the world*, Routledge, New York 2013<sup>3</sup>.
- ORLANDO V. – PACUCCI M., *La Chiesa come comunità educante*, EDB, Bologna 2008.
- ORMEROD N. – VANIN C., *Ecological Conversion: What does it mean?*, „Theological Studies” 77/2 (2016) 328–352.
- OSBORNE K.B., *Incarnation, individuality and diversity: How does Christ reveal the unique value of each person and thing?*, w: NORTHWEHR D.N. (red.), *Franciscan Theology of the Environment*, Franciscan Press, Quincy (IL) 2002, 295–303.
- OZANAM F., *Les Poètes Franciscains en Italie au XIII<sup>e</sup> siècle*, Vitte, Paris 1913<sup>7</sup>.
- PACIOLI L., *De las cuentas y las escrituras: título noveno, tratado XI de su “Summa de arithmetica geometría, proporcioni e proporcionalità”*, (Venecia 1494), Asociación española de contabilidad y administración de empresas, Madrid, 2009<sup>2</sup>.
- PACIOLI L., *Suma de arithmetica, geometria, proporcioni et proporcionalità*, (Venezia 1494), Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma 1994.
- PADOVESE L., *La sequela Christi: forme d'ascesi itinerante nel primo cristianesimo*, w: ID, *Pellegrini e forestieri. L'itineranza francescana*, EDB, Bologna 2004, 71–90.
- PADOVESE L., *Pellegrini e forestieri in un'epoca di mobilita. Storia e senso odierno dell'itineranza francescana*, w: TENZE (red.), *Pellegrini e forestieri. L'itineranza francescana*, EDB, Bologna 2004.
- PALMER C. – MCSHANE K. – SANDLER R., *Environmental Ethics*, „Annual Review of Environment and Resources” 39 (2014), 419–442.
- PALMER M. – FINLAY V., *Faith in Conservation: New Approaches to Religions and the Environment*, The World Bank, Washington (DC) 2003.
- PASQUALETTI F., *Giovani, fede e vocazione cristiana nell'era della tecnologia digitale*, „Salesianum” 79 (2017) 231–256.
- PEDROSA V.M. i inni. (red.), *Nuevo diccionario de catequética*, I, San Pablo, Madrid 1997.
- PÉREZ MARTÍNEZ A.J., *El fiel cristiano en la enseñanza del Concilio Vaticano II y su recepción en la eclesiología española postconciliar*, Univ. San Damaso, Madrid 2014.
- PIRENNE H., *Historia económica y social de la Edad Media*, Fondo de Cultura Económica, Mexico DF 2003.
- PLATONE, *Il Fedro*, w: MODUGNO G. (red.), *Platone; le opere*, 31 vol., Vecchioni, Aquila 1929, 186.
- POLI F., *Minimalismo, Arte Povera, Arte Concettuale*, Laterza, Roma 2005<sup>6</sup>.
- PORTA P.L., *Mercato e relazioni umane*, w: SACCO P.L. – ZAMAGNI S. (red.), *Teoria economica e relazioni interpersonali*, Il Mulino, Bologna 2006, 309–328.
- POSTMAN N., *Divertirse hasta morir: el Discurso público en la era del „show business”*, Tempestad, Barcelona 2012<sup>3</sup>.
- PRDM, *Dialogo e Annunzio* (19.05.1991), *AAS* 84 (1992) 414–446.
- PULCINI E., *La cura del mondo. Paura e responsabilità nell'età globale*, Bollati Boringhieri, Torino 2009.
- QUATTRONE, P., *Governing social orders, unfolding rationality and Jesuit accounting practices: a procedural approach to institutional logics*, „Administrative Science Quarterly” 60/3 (2015) 411–445.
- RÁBADE ROMEO S., *Guillermo de Ockham y la filosofía del siglo XIV*, CSIC, Madrid 1966.

- RAMIS BARCELÓ R., *El pensamiento político franciscano de la Corona de Aragón (siglos XIII/ XIV): modelos, paradigmas e ideas*, „Mirabilia” 21 (2015/2) 110–131.
- RATZINGER J. – HABERMAS J., *Dialéctica de la secularización. Sobre la razón y la religión*, Encuentro, Madrid 2006<sup>4</sup>.
- RATZINGER J., *Church, ecumenism, and politics: new endeavours in ecclesiology*, Ignatius, San Francisco, 2008.
- RATZINGER J., *Discorso di presentazione alla Pontificia Accademia delle Scienze* (13.11.2000), w: *La Santa Sede* [online], dostęp: <[https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/es/biography/documents/hf\\_ben-xvi\\_bio\\_20050419\\_self-presentation.html](https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/es/biography/documents/hf_ben-xvi_bio_20050419_self-presentation.html)>, 17.08.2021.
- RATZINGER J., *Situación actual de la fe y de la teología*, „Ecclesia” X/4 (1996) 485–502.
- RATZINGER J., *Values in a time of upheaval*, Ignatius, San Francisco 2006.
- RENAN E., *Nouvelles études d'histoire religieuse*, Paris 1884 (wyd. Forgotten Books, 2018).
- RENOUX C., *La preghiera per la pace attribuita a San Francesco: un enigma da risolvere*, Messaggero, Padova 2003.
- RIEFFEL R.M., *Che cosa sono i media? Pratiche, identità, influenze*, Armando, Roma 2006.
- RILKE R.M. – GOBBI L., *Il libro d'ore*, Servitium, Milano 2012.
- ROBERTSON H.M. – CASSON M., *Aspects of the rise of economic individualism. A criticism of Max Weber and his school*, Routledge, London, 1996.
- ROBERTSON H.M., *Aspects of the rise of economic individualism*, A.M. Kelly, Clifton NJ 1973.
- ROOVER R.A. DE, *The rise and decline of the Medici bank, 1397–1494*, Beard, Washington (DC) 1999.
- ROSSI P.J. – SOUKUP P., *Mass media and the moral imagination. Communication, culture and theology*, Sheed & Ward, Kansas 1994.
- ROTHBARD M.N., *An Austrian perspective on the history of economic thought*, vol. II: *classical economics*, Elgar, Cheltenham 1995.
- SABATIER P., *Vie de Saint François d'Assisi*, Fischbacher, Paris 1931.
- SAHAGÚN BERNARDINO DE, *Historia general de las cosas de Nueva España*, 4 vol., II, Linkgua, Barcelona 2012.
- SAHAGÚN BERNARDINO DE, *Historia general de las cosas de Nueva España*, 4 vol., I, Linkgua, Barcelona 2017.
- SAHAGÚN BERNARDINO DE, *Psalmodia christiana y sermonario de los Sanctos del Año*, (1583), Diputación de León, León 1999.
- SARTORI G., *Homo videns. La sociedad teledirigida*, Santillana, Madrid 2008<sup>8</sup>.
- SCHAEFFER J.M., *El fin de la excepción humana*, Fondo de Cultura Económica, Buenos Aires 2009.
- SCHELER M., *Esencia y formas de la simpatía*, Losada, Buenos Aires 1957<sup>3</sup>.
- SCHELER M., *Essenza e forme della simpatia*, Angeli, Milano 2012.
- SCHMUCKI O., „Soy ignorante e idiota” (Lord 39). *El grado de formación escolar de San Francisco de Asís*, *SelFran* 9/31 (1982) 89–106.
- SCHMUCKI O., *L'itineranza alla luce degli Opuscoli di san Francesco d'Assisi*, w: PADOVESE L., *Pellegrini e forestieri. L'itineranza francescana*, EDB, Bologna 2004.
- SCHUMPETER J.A., *Capitalism, socialism and democracy*, Routledge, New York, 2003.
- SCHUMPETER J.A., *Historia del análisis económico*, Planeta, Barcelona, 2012.
- SCOTT T., *The City-State in Europe, 1000–1600*, Oxford UP 2012.

- SECONDIN B., *Abitare gli orizzonti. Simboli, modelli e sfide della vita consacrata*, Paoline, Milano 2001.
- SHOGIMEN T., *Ockham and political discourse in the Late Middle Ages*, Cambridge UP, Cambridge 2010.
- SINEK S., *Partire dal perché. Come tutti i grandi leader sanno ispirare collaboratori e clienti*, FrancoAngeli, Milano 2014.
- SINEK S., *Start with why. How great leaders inspire everyone to take action*, Portfolio, New York 2009.
- SINGH K., *The contribution of Religions to the culture of peace. Final report*, Centre UNESCO de Catalunya, Barcelona 1995.
- SORDO PALACIOS S. – GAUNT T.P. – GAUTIER M.L., *Population trends among religious institutes of men*, CARA. Special report, Georgetown Univ., Washington (DC) 2015.
- SORRENTINO D., *Benedykt XVI e lo „Spirito di Assisi”*, „Convivium Assisiense” 9/1 (2007) 97–99.
- SUNG J.M., *Religione ed economia: connessioni*, „Concilium” 47/5 (2011) 17–28.
- TAWNEY R.H., *Religion and the rise of Capitalism*, Transaction, New Brunswick (NJ) 2008.
- TAYLOR B.R., *Dark Green Religion: Nature Spirituality and the Planetary Future*, California UP, Berkeley 2013.
- TAYLOR C., *A Catholic Modernity?*, The Univ. of Dayton, Dayton 1996.
- TAYLOR C., *A Secular Age*, Belknap Press, Cambridge MA 2007 (traduzione italiana: *L'età secolare*, Feltrinelli, Milano 2009).
- TAYLOR C., *Dilemmas and connections. Selected Essays*, Belknap, Cambridge (MA) 2014.
- TAYLOR C., *The Ethics of authenticity*, Harvard Univ. Press, Cambridge (MA) 1991 (1995<sup>6</sup>).
- THODE H., *Francesco d'Assisi e le origini dell'arte del Rinascimento in Italia*, Donzelli, Roma 1993.
- THORNDIKE L., *A History of Magic and Experimental Science: The first thirteen centuries of our era*, II, Columbia UP, New York 1923.
- TIERNEY B., *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law (1150–1625)*, Eerdmans, Cambridge 2001.
- TODISCO O., *Liberare la verità. Percorsi della scuola Francescana*, Cittadella, Assisi 2016.
- TODISCO O., *La libertà fondamento della verità. Ermeneutica francescana del pensare occidentale*, Messaggero, Padova 2008.
- TORIELLO F., *Narrazione e insegnamento della religione*, „Insegnare Religione” 9 (1996) 1,7.
- UFFICIO DI STATISTICA OFMCap, *Statistiche*, Roma 2015 [www.ofmcap.org].
- UN SECRETARY-GENERAL BAN KI-MOON, *Speech to the Summit of Religious and Secular Leaders on Climate Change* (London 3.11.2009), w: *United Nations* [online], dostęp: <www.un.org/press/en/2009/sgsm12585.doc.htm>, 15.03.2017.
- UNESCO, *Costituzione della Organizzazione delle Nazioni Unite per l'Educazione, le Scienze e la cultura*, Londra 1945.
- United Nations Global Compact*, UN, New York (eBook).
- URIBARRI G., *La vida comunitaria y sus demonios*, „Vida Religiosa” 93/3 (2002) 12–18.
- URIBE F., *El proceso vocacional de Francisco de Asis*, *SelFran* 88 (2001) 44–69.
- USG (CONFER), *Pasión por Cristo, pasión por la humanidad*, n. 57, Claretianas, Madrid 2005.
- VACCA G., *The first Napierian Logarithm calculated before Napier*, w: KNOTT C.G. (red.), *Napier tercentenary memorial volume*, Longmans, London, 1915, 163–164.

- VAUCHEZ A., *François d'Assise entre histoire et mémoire*, Pluriel, Paris 2009.
- VETRALI T., *Un dialogo ecumenico guardando al S. Francesco del Sabatier*, „Studi Ecumenici” 12/3 (1994) 5–7.
- VICENTE CASTRO F. – RODRÍGUEZ MOLINERO J.L., *Bernardino de Sahagún. El primer antropólogo en nueva España (siglo XVI)*, Salamanca UP, Salamanca 1986.
- WALZER M., *La revolución de los santos. Estudio sobre los orígenes de la política radical*, Katz, Madrid 2008.
- WARNER K.D., *Knowledge for love: Franciscan science as the pursuit of wisdom*, = The Franciscan Heritage Series 8, Cfit/Esc-OFM, Ashland Ohio 2012.
- WEBER M., *General economic history*, Dover, Mineola (NY), 2003.
- WEBER M., *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*, Reus, Madrid 2009.
- WHITE L., *Las raíces históricas de nuestra crisis ecológica*, „Revista Ambiente y Desarrollo de CIPMA” 23/1 (2007) 78–86.
- WICKS R., *Nietzsche. A beginner's guide*, ebook, Oneworld, London 2012.
- ZAMAGNI S., *El comportamiento económico en una sociedad en transformación*, w: CIVC, *La gestión de los bienes eclesiásticos... Actas del Simposio Internacional (8–9.03.2014)*, LEV, Città del Vaticano 2015, 154–178.
- ZAMAGNI S., *L'economia del bene comune*, Città Nuova, Roma, 2007.
- ZAMAGNI S., *L'economia del bene comune*, Città Nuova, Roma 2008<sup>2</sup>.
- ZEITLIN I.M., *Ideología y teoría sociológica*, Amorrortu, Buenos Aires, 2006<sup>2</sup>.
- ZUBIRI X., *Introducción a la filosofía desde la perspectiva del horizonte de la creación*, w: TENZE, *Cursos universitarios*, II, Alianza, Madrid 2010, 83–274.
- ZUBIRI X., *Naturaleza, historia, Dios*, Alianza editorial, Madrid 1999.
- ZUPPA P. (red.), *Apprendere nella comunità cristiana. Come dare „ecclesialità” alla catechesi oggi*, Elledici, Leumann 2012.



## WYKAZ SKRÓTÓW

### Skróty biblijne według Biblii Tysiąclecia

- 1 Reg* – *Reguła niezatwierdzona*, w: *Pisma*, s. 362-323; zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf\\_3reg.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_3reg.html)>
- 1Cel* – TOMASZ Z CELANO, *Vita prima*
- 1Sent* – BONAWENTURA, *Comm. in I librum Sententiarum*
- 2 Reg* – *Reguła zatwierdzona*, w: *Pisma*, s. 390-411; zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf\\_2reg.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_2reg.html)>
- 2Cel* – TOMASZ Z CELANO, *Vita seconda*
- 2Sent* – BONAWENTURA, *Comm. in II librum Sententiarum*
- 3Comp* – *Leggenda dei tre Compagni*
- 4LCh* – *4 List św. Klary do św. Agnieszki Czeskiej* [zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pk\\_4lkl.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pk_4lkl.html)>]
- a.
- AAS* – Acta Apostolicae Sedis
- AF* – Analecta Francescana
- AFE* – CURIA GENERALIS OFM, *L'Amministrazione Francescana dell'Economia. Sussidio*
- AG* – SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret „Ad gentes divinitus”*
- AL* – FRANCISZEK, *Adhortacja apostołska „Amoris laetitia”*
- AOFM* – Acta Ordinis Fratrum Minorum
- APar* – Paweł VI, *List apostołski „Alma parens”*
- BAC* – Biblioteca de Autores Cristianos
- BLM* – BONAWENTURA, *Leggenda maggiore*
- BLm* – BONAWENTURA, *Leggenda minore*
- Brevil* – BONAWENTURA, *Breviloquium*
- c.
- C15* – CURIA GENERALIS OFM, *Verso le periferie con la gioia del Vangelo. Doc. Capitolo generale 2015*
- C15il* – CURIA GENERALIS OFM, *Instrumentum laboris. Capitolo 2015*
- CA* – JAN PAWEŁ II, Encyklika *Centesimus annus*
- CAss* – *Compilazione di Assisi* (Leggenda Perugia)

- CCGG – CURIA GENERALIS OFM, *Costituzioni generali*
- CCGGCap – CURIA GENERALIS OFM<sup>Cap</sup>, *Costituzioni generali*
- CCGG-Conv – CURIA GENERALIS OFM<sup>Conv</sup>, *Costituzioni generali*
- CELAM – Conferenza Generale dell'Episcopato Latino-americano e dei Caraibi [Konferencja Generalna Biskupów Ameryki Łacińskiej i Karaibów]
- ChL – JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska „Christifideles laici”*
- ChV – FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska „Christus vivit”*
- CIVC – CONGREGAZIONE PER GLI ISTITUTI DI VITA CONSACRATA E LE SOCIETÀ DI VITA APOSTOLICA [Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego]
- CPO – Consiglio Plenario dell'Ordine [Rada Plenarna Zakonu]
- CV – BENEDYKT XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*
- d. – *Distinctio, distinctiones*
- DA – CELAM, *V Konferencja. Dokument z Aparecidy*
- DCE – BENEDYKT XVI, *Encyklika „Deus Caritas est”*
- DCO – *Documenta Catholica Omnia* [online], dostęp: <[http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/221\\_Bonaventura/1221-1274\\_Bonaventura\\_Doctoris\\_Seraphici\\_Opera\\_Omnia\\_\(Quaracchi\)\\_Vol\\_05\\_LT.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/221_Bonaventura/1221-1274_Bonaventura_Doctoris_Seraphici_Opera_Omnia_(Quaracchi)_Vol_05_LT.pdf)>, 30.08.2022.
- DSo – BENEDYKT XVI, *Lettera a Mons. D. Sorrentino* [Benedykt XVI, *List do bp. Dominika Sorrentino*]
- DV – SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja „Dei Verbum”*
- EKS – PRSP, *Etyka w komunikacji społecznej*
- EDB – Edizioni Dehoniane Bologna
- EG – FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*
- EN – PAWEŁ VI, *Adhortacja apostolska „Evangelii nuntiandi”*
- EV – JAN PAWEŁ II, *Encyklika „Evangelium vitae”*
- EVC – USG, *Economia e missione nella vita consacrata*
- FF-on – *Fonti Francescane* [online], dostęp: <<http://www.santuariodelibera.it/Fonti-Francescane/fontifrancescane.htm>>, 30.08.2022.
- Fior – *I fioretti di san Francesco*
- GE – FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*
- GS – SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja „Gaudium et spes”*
- Hex – BONAVENTURA, *Collationes in Hexaëmeron*
- IM – SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret „Inter mirifica”*
- InsB16 – Insegnamenti di Benedykt XVI
- InsFco – Insegnamenti di Francesco
- InsGP2 – Insegnamenti di Giovanni Paolo II
- Itin – BONAVENTURA, *Itinerarium mentis in Deum*
- KKK – Katechizm Kościoła Katolickiego
- KLUw – *Uwielbienie Boga Najwyższego*, w: *Pisma*, s. 112-113.
- Komp – PRIP, *Kompendium Nauki Społecznego Kościoła*
- KPK – Kodeks Prawa Kanonicznego
- LA – *List do św. Antoniego*, w: *Pisma*, s. 414; zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf\\_la.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_la.html)>
- LEV – Libreria Editrice Vaticana

- LF – FRANCISZEK, *Encyklika „Lumen fidei”*  
 LfL – *List do Brata Leona*, w: *Pisma*, s. 116-117; zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf\\_ll.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_ll.html)>]  
 LG – *Sobór Watykański II, Konstytucja „Lumen gentium”*  
 LM – *List do ministra*, w: *Pisma*, s. 329-331; zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf\\_lm.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_lm.html)>  
 LS – FRANCISZEK, *Encyklika „Laudato si”*  
 LZ – *List do całego Zakonu*, w: *Pisma*, s. 418-427; zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf\\_lz.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_lz.html)>  
 MCS – Mezzi di comunicazione sociale  
 n. – numer  
 NA – SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Deklaracja „Nostra aetate”*  
 Np – *Napomnienia*, w: *Pisma*, s. 470-491; zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf\\_np.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_np.html)>  
 Of – *Oficjum o Męce Pańskiej*, w: *Pisma*, s. 160-201; zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf\\_of.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_of.html)>  
 OFM – Ordine dei Frati Minori  
 OFMCap – Ordine dei Frati Minori Cappuccini  
 OFMConv – Ordine dei Frati Minori Conventuali  
 OR – L’Osservatore Romano  
 Ord – DUNS SZKOT, *Ordinatio* (Opus Oxoniense).  
 Pcn – *Pozdrowienie cnót*, w: *Pisma*, s. 212-215; zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf\\_pc.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_pc.html)>  
 PCr – *Modlitwa przed krucyfiksem*, w: *Pisma*, s. 228-229; zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf\\_mpk.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_mpk.html)>]  
 PF – BENEDYKT XVI, *List apostolski „Porta fidei”*  
 Pisma – *Pisma św. Franciszka z Asyżu. Teksty łacińskie i Starowłoskie w polskim przekładzie*, Kraków 2009  
 PRDM – Papieska Rada ds. Dialogu Międzyreligijnego  
 PRIP – Papieska Rada „Iustitia et Pax”  
 prol. – Prologus  
 PRSP – Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu  
 PSl – *Pieśń słoneczna*, w: *Pisma*, s. 236-241; zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf\\_psl.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_psl.html)>  
 q. – Quaestio, quaestiones  
 Quaracchi – BONAWENTURA, *Opera omnia*, Collegii S. Bonaventurae, Quaracchi 1882-1902  
 red. – redakcja; pod redakcją  
 Rist. – Ristampa  
 RM – JAN PAWEŁ II, *Encyklika „Redemptoris missio”*  
 RTM – Rivista di Teologia Morale  
 S.Th. – św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*  
 S16dp – Sinodo dei Vescovi (2016), *Doc. Preparatorio* [Synod Biskupów (2016), Dokument przygotowawczy]  
 S19df – Sinodo dei Vescovi (2019), *Documento finale* [Synod Biskupów (2019), Dokument końcowy]



- S19dp* – Sinodo dei Vescovi (2019), *Doc. Preparatorio* [Synod Biskupów (2019), Dokument przygotowawczy]
- S19il* – Sinodo dei Vescovi (2019), *Instrumentum laboris* [Synod Biskupów (2019), *Instrumentum laboris*]
- SC* – *Sacrum commercium*
- SCa* – BENEDYKT XVI, *Adhortacja apostolska „Sacramentum caritatis”*
- SelFran* – Selecciones de Franciscanismo
- SS* – BENEDYKT XVI, *Encyklika „Spe salvi”*
- ŚDP* – Światowy Dzień Pokoju
- ŚDSP* – Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu
- Test* – *Testament*, w: *Pisma*, s. 452-463; zob. WCS, dostęp: <[http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf\\_t.html](http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_t.html)>
- TIC* – Tecnologie dell’informazione e della comunicazione
- un.* – Unicus, unica
- Univ.* – Università, University
- UP* – University Press
- USG* – UNIONE SUPERIORI GENERALI [Unia Przełożonych Generalnych]
- Vat* – DUNS SZKOT, *Opera omnia*, Comm. Scotisticae
- VC* – JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska „Vita consecrata”*
- VFC* – CIVIC, *La vita fraterna in comunità. Istruzioni*
- VG* – FRANCISZEK, *Konstytucja „Veritatis gaudium”*
- vol.* – volume, volumi
- WCS* – *Wirtualny czasopis franciszkański. Francesco* [online]
- wyd.pol.* – wydanie polskie